

Pál Melinda¹

A puha hatalmi gondolkodás és befolyásolás ideológiai előfutárai

A vonzás külpolitikai erejét analizáló koncepció eredettörténete

A puha hatalom² húzóerő, vonzáson, együttműködésen, önkéntes azonosulási vágy kiváltásán alapuló befolyásolás. Eszmei gyökere az a nem feudális, az emberi jogokon és az egyéni szabadságon alapuló társadalom, amelyre az amerikai nép az alkotmányában lefektetett klasszikus liberális értékészlete ékköveként tekint. Ez az eszmei alap a felvilágosodás szellemében fogant széles körű társadalmi érték-konzenzusból fejlődött ki. Jelen tanulmány górcső alá veszi a nyugati civilizációt, értékrendet, ideálokat máig meghatározó, a 17. században induló és a 18. században kiteljesedő felvilágosodást. Vázolja továbbá a szintén a 17. században, az amerikai földrész első kolóniái megalakulásától kezdődő amerikai kivételesség- és küldetés-tudat történelmi állomásait. Mivel a soft power elmélet, analitikus koncepció forrásának tekinthető univerzálisnak tartott amerikai értékrendszerre fókuszál, azokat a felvilágosodás kori gondolkodókat és ideálokat vizsgálja, akik, amelyek „tettelesen” vagy „csak” ideológiai távolságból megalapozták ezt az értékrendszert. Legterjedelmesebben Locke-ot, Hobbest és Kantot. Az amerikai kivételesség- és küldetés-tudat fejezetben pedig azoknak a személyiségeknek a munkásságát és hatását emeli ki, akik leegyszerűsítéssel a békepolitikák, a nyugati típusú morális gondolkodás és a liberális internacionalizmus eszméjének előfutárai, majd legfőbb képviselői voltak. A tanulmány zárófejezetei a bipolárisból unilaterális hatalmi helyzetbe került Egyesült Államok külpolitikáinak jellegét vázolja puha hatalmi perspektívából a 2004-es analitikus koncepció kidolgozásáig. Külön kiemeli az újkonzervativizmus térményesét, azét az ideológiai irányzatét, amely a globális nemzetközi szervezetek által nem támogatott, jóvá nem hagyott iraki beavatkozás elméleti alapját és visszajágyozását jelentette, s amely ily módon ellenirányzatként, negatív mintaként a gyakorlati politikusok számára iránymutatásnak szánt nye-i puha hatalom analitikus

¹ Doktorjelölt védési stádiumban, Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudomány Doktori Iskola; volt rádiós, televíziós és az írott sajtóban dolgozó kulturális újságíró, volt köztisztviselő. E-mail: melindap04@gmail.com

² A *puha hatalom* fogalmát az amerikai Joseph Nye nemzetközi politikai szakértő, Harvard-professzor, az 1990-es, 2000-es évek több amerikai adminisztrációjának (Clinton, Obama) befolyásos tagja vezette be a nemzetközi kapcsolatok szótárába. Definíciója szerint a puha hatalom az indirekt úton megvalósított akarat, vagyis olyan módon veszi rá a befolyásoltat, hogy az azt tegye, amit a befolyásoló akar, hogy annak preferenciáit formálja, alakítja (nem erőszak vagy bármilyen kényszer alkalmazásával). Első megfogalmazás: Joseph S. Nye: *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. New York, Basic Books, 1990. 31–32. Erőforrásként 2004-ben a kultúra, az értékek, politikák vonzerjét nevezi meg. Joseph S. Nye: *Soft Power. The Means to Success in the World Politics*. New York, Public Affairs, 2004. x. Nem tekint elemének semmilyen, a természetes vonzerőn kívül mutató, tehát materiális ösztönző erőt. Álláspontom szerint ösztönösen puha hatalminak minősíthető a gazdasági modell vonzásán alapuló együttműködés, a kölcsönös előnyöket nyújtó gazdasági kapcsolatok (befektetések, kedvező hitelek, külkereskedelem), a fejlesztési támogatások és asszisztencia, sőt militáris eszközök, a hadseregek közötti együttműködések, kiképzési programok, humanitárius segítségnyújtás is puha külpolitikai aktivitások. Ez a felfogásbeli különbség azonban alig érinti jelen tanulmány tárgyát.

koncepciókidolgozásának közvetlen indikátora volt. Ebben a politikai kontextusban a nye-i koncepció a mindenkori békepolitikák elemévé is vált.

Kulcsszavak: puha hatalom, egyéni szabadságon alapuló értékrendszer, küldetés-tudat, nem katonai politikák, felvilágosodás

The Ideological Forerunners of Soft Power Thinking and Influence

The Origins of the Analytical Concept of Soft Power Thinking Based on the Power of Attraction of Assumed Universal Values

Soft power is a pulling force, an influence based on attraction, cooperation, and induction of a voluntary desire for identification. The origin of American soft power is a non-feudal and non-dynastic society based on human rights and individual freedom, which the American people consider a jewel of their classical liberal value system, as enshrined in their constitution. The theoretical basis of this value system originates from the broad consensus of social values conceived in the spirit of the Enlightenment. This paper outlines the historical development of the value system and ideology that to this day dominate Western Civilization, which began during the 17th century and flourished in the course of the Enlightenment of the 18th century. Furthermore, this paper outlines the American exceptionalism/sense of mission that originates from the establishment of the first American colonies in the 17th century. As the origins of the soft power analytical concept rose from what some consider to be the universally-held value system of the United States, this study examines the ideals and thinkers of the Enlightenment who have grounded this value system 'primarily' or exclusively from an ideological distance, most significantly the works and roles of Locke, Hobbes, and Kant. In the chapter on American exceptionalism and sense of mission, this study highlights the works and influence of the personalities who, by simplifying, were the forerunners and main advocates of non-military policies and liberal internationalism. The concluding chapters of the study outline the nature of U.S. foreign policy during its transition from a bipolar to a unilateral position of power from the perspective of the elaboration of the analytical concept of soft power developed in 2004. The paper emphasizes the rise of neo-conservatism, the ideological trend that provided the theoretical basis that underpinned the Iraqi intervention, which was not supported by global international organizations, and which was thus, as a counter-trend, a direct indicator of the elaboration of Nye's analytical concept of soft power, a theory intended as a guide for realpolitik-oriented politicians. In this context, the concept of Nye has also become an ever-present element of the current and ongoing peace policies.

Keywords: soft power, value-system based on individual freedom, mission statement, non-military policies, Enlightenment

1. Bevezetés

Konferenciák, regionális és nemzeti külügyi stratégiák máig gyakran hangoztatott kifejezése a *soft power*, az erőszaktól, kényszertől mentes, vonzásra, együttműködésre, önkéntességre épülő befolyásolás bűvös szava. A fogalom nemzetközi kapcsolatok szótárába

vezetésekor – egy analitikai koncepció kidolgozásakor 2004-ben³ – a Harvard amerikai professzora, Joseph Nye az amerikai liberális demokráciát és annak kultúráját, központi elemként az emberi jogokra alapozott egyéni szabadságot mint univerzális érték- és eszmerendszert választotta mintaként, tette elemzése tárgyává, s állította ezzel annak egyetemes érvényességét. A legegységesebb kulcsszavakkal ez az érték- és eszmerendszer a szabadság, a törvényesség/alkotmányosság és az individuum szerepének megkérdőjelezhetetlenségén alapul.

Rendkívül tanulságos és elgondolkodtató az új felfegyverkezés valamint proxy- és közvetlen háborúk árnyékában a soft power fogalommal jelölt, vonzás, önkéntes együttműködés útján befolyásoló erő eredettörténete.

Az alábbi tanulmány kísérletet tesz két – különböző fókuszú – elméleti áttekintésre. Az első fejezetben az európai filozófia, államelmélet és politikatörténet legfontosabb gondolkodói és dokumentumai közül azokat elemzi, amelyek ezt az érték- és eszmerendszert megalapozták – saját történelmi kontextusukban vizsgálva azokat. A második fejezetben a soft power fogalom (ös)hazája, az Amerikai Egyesült Államok gyarmatosítási időkip visszanyúló kivételesség- és küldetéstudata történelmi állomásait vázolja.

2. A mai nyugati ideálok, értékrendszer forrása: a felvilágosodás

A felvilágosodás, a 17. században kezdődő és a 18. században kiteljesedő eszmeáramlat, világnézet máig, a 21. századig határozza meg a nyugati civilizációt, értékrendet és gondolkodást. Gondolkodói az értelmet, a világ szabályszerűségét és felfoghatóságát állították a középpontba, s ezzel megkérdőjelezték a középkor intézményeit, szokásait és erkölcsét. A vesztfáliai békekötést és az angol polgárháborút követő stabilizálódó nemzetközi (európai) politikai viszonyok között az egyes államok belső stabilitását elméleti szinten az axiomatikus filozófiával, államforma terén az abszolutizmussal próbálták megalapozni. Később a deizmus talaján módosult a jogfelfogás. A család, a dinasztia vagy a vallások közötti kapcsolatok elsődlegességét az egyén előtérbe helyeződése követte, felértékelődött az egyéni szabadságnak mint alapvető emberi jognak a szerepe. Ezzel megindult az a folyamat, amely során nem a király szabott törvényeket – először az eszmék világában, majd a praxisban.

³ David Baldwin 2013-as *Power and International Relations* című tanulmányában elismerően és nem kevés sorban elemzi Joseph Nye tudományos munkásságát, viszont elengedhetetlennek tartja kiemelni, hogy szerinte Joseph Nye ugyan valóban bevezette a soft power fogalmát a nemzetközi kapcsolatok tudományos szótárába, azonban nem ő vezette be a puha hatalom koncepcióját. Baldwin szerint „az a koncepció, hogy valaki alakítsa mások preferenciáit – vagyis rávegye arra, hogy azt tegye, amit a befolyásoló akar – mély történelmi gyökerekkel bír”, amelyeket Giulio Gallarotti tárt fel, sorjázott *Cosmopolitan Power in International Relations* című, 2010-ben publikált művében. David A. Baldwin: *Power and International Relations*. In Walter Carlsnaes – Thomas Risse – Beth A. Simmons (szerk.): *Handbook of International Relations*. London, Sage, 2013. 289. Maga Gallarotti szerint a puha hatalom erőforrásai – egyezően egyébként a tanulmányíró álláspontjával – kézzelfogható/materiális: militáris és gazdasági eszközök is lehetnek, gondoljunk csak a humanitárius akciókra vagy a globális szabadkereskedelemlre. Giulio M. Gallarotti: *Cosmopolitan Power in International Relations*. Cambridge, Cambridge University Press, 2010. 37.

2.1. A 17. század társadalmi szerződés elméletei, avagy a modern politikaelmélet két brit atyja: Thomas Hobbes és John Locke tanai

2.1.1. A 17. század: sokrétű mélange

A 17. századi európai történelem sokrétű mélange volt, a közép- és újkor egyidejűsége. Az első évtizedeit rendkívül véres, sok hatalmat mozgató vallásháború uralta, majd a század közepét egy, szintén igen véres nemzeti polgárháború. A század Európában jellemzően az abszolutizmusok kora, az Angol Királyságban a század második felében azonban köztársasági irányítás (*Commonwealth of England*), protektorátus, majd az alkotmányos monarchiához, a Jogok Nyilatkozatához vezető dicsőséges forradalom időszaka. Az időszakot gondolkodók, művek fel-feltörő gejzírjeiként belengte már a felvilágosodás, az értelem korának előszele.

E század közepén, 1648-ban zárta le a vesztfáliai béke a vallásháborúk sorában is talán a legvéresebb nemzetközi küzdelmet, a harmincéves háborút. A küzdelemben a kontinens szinte minden hatalma bekapcsolódott. E béke egyfajta origópont a politikatörténeti gondolkodásban. Innen számítódik a nem vallási alapú, szuverén nemzetállamokhoz kötött (sokszor változatlanul dinasztikus) európai egyensúlypolitika és diplomácia.

Az Angol Királyságban 1640-től komolyabb megszakítással 20 évig ülésezett a Hosszú Parlament. 1642 és 1649 között dúlt az angol polgárháború, amely – az egyébiránt nagy művészetértő és pártoló, s a művészetet mesterien a hatalma szolgálatába állító – I. Károly kivégzésével zárult. (A forradalom gyújtópontját 1640-ben ugyanúgy a rendi gyűlés nagyon hosszú idő utáni kényszerű összehívása jelentette, mint a következő század végén a francia forradalom idején.) Később Oliver Cromwell protektorátusát annak halála után 1660-ban a Stuartok restaurációja követte. (Stuart) II. Károlyról is elmondható volt az, ami később a francia honban uralkodó Bourbonokról, hogy őse(i) hibájából semmit sem tanult és semmit nem felejtett. A kivételes tehetségű művészek felhalmozott alkotásai mind-mind első és többedik céllal hatalma kivételességét voltak hivatva közvetíteni.⁴ Az 1688–1689-es dicsőséges forradalomig („*Glorious Revolution*”), pontosabban addig a világtörténelmi pillanatig kellett várni az új államforma, az alkotmányos monarchia megszületésére, amíg 1689-ben III. (Orániai) Vilmos elfogadta a Jogok Nyilatkozatát (*Bill of Rights*), s ezzel Hobbes és Locke társadalmiszerződés-elmélete, valamint a hatalmi ágak Montesquieu és Locke tanai szerinti szétválása első alkalommal, s ha csak elemeiben is, együttesen realizálódott a világtörténelemben.

⁴ Londonban, a Buckingham Palotában, a Queen's Gallery-ben 2017. december 8. és 2018. május 13. között volt látható *Charles II: Art & Power* címmel egy lenyűgöző kiállítás, amelynek igen gazdag képanyaga felidézte, hogyan használta II. Károly, az abszolút uralkodó a vizuális és dekoratív művészeti alkotásokat uralkodói legitimitása megerősítésére az egy évtizedes republikánus uralom után. A kiállításon több mint 220 festmény, rajz és könyv volt látható a királyi gyűjteményből (*Royal Collection*). Szemléltetés erről: *Charles II: Art & Power*. [online], Royal Collection Trust, (é. n.). Forrás: rct.uk [2021. 09. 29.].

2.1.2. A modern politikai és államfilozófia két alapítója: Thomas Hobbes és John Locke

A 16. század végén születő Thomas Hobbes tekinthető nemcsak a 17. század, hanem általában a modern politikai filozófia, az államfilozófia egyik alapítójának. Pró és kontra állandó hivatkozási alappá, politikai bestsellerré vált fő művében, az 1651-ben megjelent *Leviathanban* (*Leviathan or the Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiastical and Civil*) elsőként dolgozott ki társadalmiszerződés-elméletet (*social contract theory*).

A fél évszázaddal fiatalabb John Locke-ot gyakran emlegetik úgy, mint a felvilágosodás egyik legnagyobb hatást kiváltó gondolkodóját, s közismert, mint a „liberalizmus atyja”. A materialista empirizmus alapképviselője (mindenfajta felismerést az érzékelés útján való tapasztalásból vezet le), de legalább ilyen hatású társadalmiszerződés-elmélete is. Thomas Jefferson a mesterének tartotta, az amerikai Függetlenségi Nyilatkozatba a filozófus több sora szó szerint került be.

Thomas Hobbes *Leviathan* (1651) című munkája a királyi szuverenitás melletti kiállítás. Hobbes a „korlátlan” abszolút monarchia realitását vallotta Angliában. „Szerződéses” államfelfogása szerint az alattvalók – akik biztonságuk érdekében lemondtak jogaikról a szuverén javára – kötelesek megtartani a szuverén törvényeit. Mindezt teszik természetes jogaik fenntartása mellett, e jogok azonban szinte kizárólag az önvédelemre korlátozódnak.

Az angol forradalmat követően új szuverenitáselmélet fogalmazódott meg. John Locke szuverenitásfelfogásában (*Két értekezés a polgári kormányzásról*, 1690) a parlament és a király közötti tényleges hatalommegosztás a monarchia feje és a parlament koordinált hatalomgyakorlása (*the King in Parliament*).

Thomas Hobbes-t a politikaelmélet elsősorban a realisták előfutáraként emlegeti. A „korlátlan” abszolút monarchiát tartja realitásnak saját korában, mégis ugyanúgy kidolgozta az európai liberalizmus több alapgondolatát is (mint Locke), ahogy arra Pierre Manet ráirányítja a figyelmet az *Histoire intellectuelle du libéralisme. Dix leboons*⁵ című kötetében. Ilyen gondolat az individuális jog, minden ember természetes egyenlősége, a politikai rend mesterséges karaktere, az a nézet, hogy minden legitim politikai hatalomnak „reprezentatív” kell lennie és az emberek hozzájárulásán kell alapulnia, valamint a törvénynek az a liberális interpretációja, amely mindent megenged, amit a törvény kimondottan nem tilt.

Hobbes és Locke politikafilozófiájának különbsége legnyilvánvalóbban a természeti állapotról vallott felfogásukban ragadható meg, valamint abban, ahogyan a hatalom átruházásának módjáról gondolkodnak.

Thomas Hobbes, ha ő maga oxfordi iskolaévei alatt a puritán tanítómestere hatása alatt is állt, abban az abszolutisztikus korban vált gondolkodóvá, ahol minden azt közvetítette: a kaotikus, anarchikus viszonylatokból kimagaslik az uralkodó, a rend, a biztonság letéteményese és oszlopa. Ezt közvetítették a kivételesen szép és csodálatos módon

⁵ Az eredeti francia nyelvű kötet (Manet 1987) azonos tartalommal jelent meg angol nyelven, *An Intellectual History of Liberalism* címmel 1995-ben, magyarul 1994-ben *A liberális gondolat története* címen.

polgárháborús fosztogatásokat, tűzvészeket átvészelt Banqueting House maszkabáljai I. Jakab vagy I. Károly uralkodása alatt, s ezt közvetíti a díszterem mennyezeti freskója is, amelyet I. Károly felkérésére a diplomatának is kitűnő korszakos jelentőségű festő, Sir Peter Paul Rubens festett. Az uralkodó édesapjának akart méltó emléket állítani. Allegorikus mitikus alakok, füzérek, barokk angyalok, mozgalmasság közt ott az abszolút monarcha, I. Jakab, az első angol Stuart uralkodó (I. Erzsébet utódja) mint a békés uralkodás és az unió hőroza. A mennyezet három fő kanavásza: A korona uniója (*The Union of the Crown*), I. Jakab apoteózisa (*The Apotheosis of James I*) és I. Jakab békés kormányzása (*The Peaceful Reign of James I*). 13 évvel később az épület előtt ácsolt vérpadon végeztek ki I. Károlyt, szintén szimbolikusan épp e helyen.

Hobbes fő művét, a *Leviatánt* az angol polgárháború idején, I. Károly lefejezése után írta, párizsi száműzetésben. S a kor Franciaországa is, ha csata a területét közvetlenül nem is érintette, sajgó sebként viselte a világtörténelem egyik legvéresebb küzdelme, a harmincéves háború „kéznyomait”.

Politikai írásai kiindulópontja, hogy az embert természetes állapotában az önfenntartási ösztön és az el nem apadó hatalmi vágya irányítja, tehát ember embernek farkasa (*Homo homini lupus est* elv⁶), s mindenki harcol mindenki ellen (*Bellum omnium contra omnes*).

A filozófus elhíresült soraival, az ember természetes állapotában „nincs művészet, nincsenek levelek, nincs társadalom; és ami a legrosszabb mindenben, örökös félelem uralkodik, az erőszakos halál veszélye fenyeget, s az emberi élet magányos, csúnya, állatias és rövid”⁷.

Hobbes embere nem Arisztotelész „zoon politikonja”. A vágy, a félelem és az értelem jellemzi, a benne rejlő állati és racionális erő összjátéka irányítja. Ebből az állapotból következnek egy ember felett álló mindenható intézmény létrejöttének szükségessége. A béke szerinte csak egy állam alapítása révén jöhet létre – vagy megállapodás révén vagy az állam birtokbavétele során. Megállapodás során a jogok egy részét a szuverénre ruházzák, az állam birtokbavétele során a szuverén erőszakos úton ragadja magához a hatalmat. Bármelyik utat járják is: az uralkodó nem lehet igazságtalan és nem szegheti meg a szerződést. A szuverén lehet magánszemély vagy emberek gyűlése (*summum bonum*).

Hobbes államának célja nem a legjobb elérése. Nem a jólét motiválja, sokkal inkább a megmenekülés a természetes állapotban létező veszélyektől, a legrosszabb elkerülése (*summum malum*).

„Szerződéses” államfelfogásából következően az alattvalók – akik biztonságuk érdekében lemondtak jogaikról (természetes jogaik fenntartása mellett, ami kizárólag az önvédelem joga) a szuverén javára – kötelesek megtartani a szuverén törvényeit. Nincs tehát emberi szabadság sem. Felfogása egyértelműen tekintélyelvű. Egyrészt a „korlátlan”

⁶ A kifejezést először 1647-ben alkalmazta Hobbes *De Cive* című latin nyelvű munkájában. Az állampolgárról írt mű előrevetíti a *Leviatán* témáit.

⁷ Thomas Hobbes: *Leviatán vagy Az egyházi és világi állam formája*. Ford. Vámosi Pál. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, [1651] 1999. XIII. 9 Eredeti szöveg: „[...] no arts, no letters, no society; and which is worst of all, continual fear, and danger of violent death; and the life of man, solitary, poor, nasty, brutish and short”. Thomas Hobbes: *Of Man, Being the First Part of Leviathan. Chapter XIII. Of the Natural Condition of Mankind as Concerning Their Felicity and Misery*. [online], The Harvard Classics 1909–1914, (é. n.). 9. Forrás: bartlyby.com [2021. 09. 29.].

abszolút monarchia realitását vallja a kor Angliájában, francia elődjéhez, Jean Bodenhez hasonlóan. Ezzel együtt a dolgozat mégis osztja Pierre Monet azon tételét, hogy Hobbesnál az alattvaló szerzője a szuverenitásnak, amelyet a hatalom mint képviselő visel. A „Hobbes által kidolgozott erkölcsi és politikai nyelvben, amelyet még ma is használunk, a jó helyét a jog veszi át. Az a pozitív hangsúly, az erkölcsi helyeslésnek az az intenzitása, amellyel a – keresztény vagy pogány – antikvitás a jót övezte, a Hobbes-ot követő modernnek gondolkodásában a jognak jut, az egyén jogának”.⁸

John Locke középiskolásként a Westminster Schoolban tanulhatott, s ha nem is volt jelen, 17 éves diákként tudott az uralkodó iskolához közeli kivégzéséről. Majd ő is Oxfordba járt egyetemre, mint Hobbes, ő a Christ Church College hallgatója lett, ahol, miután az egyetem a descartes-i modern szemlélet helyett a kor klasszikus stúdiumait oktatta főként, őt az orvostudományok kezdték kiemelten érdekelni. A restaurációt vegyes érzelmekkel fogadta. Orvosi tanulmányainak komoly hasznát vette életében, mert orvos képezése révén ismerkedett meg pártfogójával, Lord Ashley-vel – később Shaftesbury grófja –, aki 1667 és 1683 között II. Károly udvarának legbefolyásosabb politikusa lett, 1672-től 1673-ig lordkancellár. Mellette Locke is betöltött komolyabb politikai funkciókat. (Nem mellesleg Shaftesbury grófja később annak az országos politikai ellenzéknek a vezetői közé tartozott, amely kilátásba helyezte a trón forradalommal való megdöntését. Száműzetésben is halt meg.)

Locke 1660–1661-ben, oxfordi éve alatt dolgozta ki az állam kialakulásáról és működéséről szóló elméletének alapjait (*Two Tracts on Government*), amelyet kiegészített, átdolgozott 1690-ben a *Two Treatises of Government* (*Két értekezés a kormányzásról*) című írásában.

Locke a hatalommegosztás elméletének első rendszeres kifejtője. A társadalmi tényezőket intézményekké transzformálja, s a hatalom hármasságú megosztása mellett kiemeli, önálló hatalmi tényezőként kezeli az állam föderatív „funkcióit” – a hadüzenetet, békekötést, nemzetközi szerződések kötését stb. –, illetve a nem önálló hatalomként kezelt felségjogot. (Az eszmerendszer a 17. századi Anglia társadalmi realitásában gyökerezik, hisz abban, hogy a társadalmi hierarchia rétegei – a király, a lordok és a köznép/polgárság – egyensúlyba kerültek.)

Ezzel együtt Hobbes-hoz hasonlóan Locke is azt állította, hogy az ember eredendően nem társadalomba szerveződve élt, hanem természeti állapotban, a maga uraként. Locke természeti állapotában az Isten teremtette természeti törvények tiltották mások életének, egészségének, szabadságának, birtokának megkárosítását vagy megsemmisítését. Nézetei szerint ez az állapot törvények beiktatásával lehetne békés. A szabályozással lehetővé válik a természeti törvények megsértőinek megbüntetése. A társadalmi szerződés alapjai ezek a törvények, amelyek alkotói (törvényhozó hatalom) és végrehajtói az emberek által maguk közül választott felsőbb instanciák (három szétváló hatalmi ág) képviselői, tagjai. A tagok választásának feltétele, hogy betartsák a természet adta törvényeket. Ha a vezetők nem tartják be a természeti törvényben foglaltakat, a népnek joga van a forradalomhoz. Locke-nál törvény és szabadság között egyenes a megfelelés. Nézete szerint az ember

⁸ Pierre Manent: *A liberális gondolat története*. Ford. Babarczy Eszter. Pécs, Tanulmány Kiadó, 1994. 39.

természetes szabadsága, hogy a természet törvénye szabályozásán kívül semmi más ne szabhasson neki korlátot. Locke eredeti szavaival: „a state of perfect freedom to order their actions, and dispose of their possessions and persons as they think fit, within the bounds of the law of Nature, without asking leave or depending upon the will of any other man”⁹ – ahogy az 1689-ben közreadott *The Second Treatise on Civil Government* (*Második értekezés a polgári kormányzásról*) című írásában fogalmaz.

Az angol forradalom által teremtett új helyzetben a Bill of Rights 1689. évi „beiktatása” a valóságban is új szuverenitáselméletet hozott. S egyben a hatalmi ágak Montesquieu – és elemeiben John Locke – elvei szerinti szétválása is megtörtént, amikor az angol forradalom utolsó fejezeteként III. (Orániai) Vilmos elfogadta a *Jogok Nyilatkozatát* (*Bill of Rights*), s ezzel új államforma született, az alkotmányos királyság – száz évvel az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának megjelenése előtt.

3. A 18. század vége: a két újkori alkotmány, az amerikai és a francia alapelvei, valamint a porosz Immanuel Kant békeelméletének átfedései

1787. szeptember 17-én a philadelphiai konvenció egy szintén rendkívül véres polgárháború után elfogadta az Amerikai Egyesült Államok alkotmányát, a modern többpártrendszerű köztársasági államforma gyakorlati kísérletének első megnyilvánulását. E kivételes történelmi jelentőségű tettel a *Függetlenségi Nyilatkozat* és az *alkotmány* „megalapozta az »amerikai hitvallást«, az emberi szabadságba, a demokráciába és individualizmusba vetett bizalmat, miközben lefektette a republikanizmus, a föderalizmus, a hatalmi ágak szétválása és a fékek és ellensúlyok rendszere gyakorlati megvalósításának alapjait”¹⁰. A Függetlenségi Nyilatkozatban rögzültek – szó szerint is – Locke sorai. Az alapelvek a 2008-as válságig, de legalábbis a 2003-as iraki intervencióig mindenképp mintaként szolgáltak a rendszerváltó kelet-közép-európai országok többsége számára. Olyan értékeket jelölt meg a társadalom alapjaként, amelyekkel azonosulhattak, amelyekben meggyőződéssel hihettek.

Az amerikai alkotmány bevezetése teremtette meg egyben azt az államberendezkedési mintát, amely az Immanuel Kant által elsőként, a 18. század végén megfogalmazott demokratikus békeelmélet alapfeltétele valós, reális megtestesüléseként is interpretálható volt. Az alapokmány tartalma szerint – Kant egy időben írt kategóriáit kölcsönözve – „az autonóm, morális én” a „kategorikus imperatívusz” alapján cselekszik.¹¹ Az idézett terminusok a köungsbergi filozófus, a német idealizmus megeremtője egyik alapműve, morálfilozófiája, *A gyakorlati ész kritikája* alapkategóriái.

Immanuel Kant az akkori nemzetközi rendszert jellemző anarchikus állapotot felváltható békés világregend lehetőségét kereste és vázolta fel azokban a művekben, amelyek

⁹ John Locke: *The Second Treatise on Civil Government*. [online], Norton, 1689. Forrás: wwnorton.com [2021. 09. 29.].

¹⁰ Az idézet és e bekezdés tartalmáról bővebben lásd Bakó Tibor: A soft power szerepe az Egyesült Államok kulturális hegemóniájának építésében. *Köz-Gazdaság*, 7. (2012), 4. 117.

¹¹ Bővebben magyarul erről Immanuel Kant: *A gyakorlati ész kritikája*. Ford. Papp Zoltán. Budapest, Osiris Kiadó – Gond-Cura Alapítvány, [1788] 2004.

demokratikus békeelméletének pillérei, elemei. A nemzetközi béke és a II. világháború után kezdődő liberális rend pillérszerkezetét is előre jelző¹² műveit a háborús konfliktusoktól agyonterhelt Európában, pontosabban Königsberg városában írta, abban az életterben, amelyet élete 80 éve alatt csak néhányszor hagyott el. A szakirodalomban kanti háromszöggént¹³ ismert reláció elméleti alapjának három pillére Kant három különböző írása: az *Egy világpolgár gondolatai az emberiség egyetemes történetéről* című történetfilozófiai műve, *Az erkölcsök metafizikája*, valamint *Az örök béke* című esszéje voltak.

Az 1784-ben közreadott *Egy világpolgár gondolatai az emberiség egyetemes történetéről* (*Idee zu einer Geschichte in weltbürgerlicher Absicht*) Kant első, s talán legfontosabb történetfilozófiai műve. Kant itt kifejti, hogy az emberi természet egyéni önös, állati hajlamait, akaratát megtörő általános érvényű akarat, államalkotmány szükséges, valamint olyan alkotmányon alapuló köztársasági kormányzatok, ahol a kormányzat a polgárok ellenőrzése alatt áll, a hatalmát korlátozza az alkotmány és a hatalmi ágak szétválása. Nem tud támogatás nélkül háborút indítani, ezért sokkal kisebb az esély a háborúra.

„[A]z ember saját szabadságával társai szabadságát illetően bizonyosan visszaél [...] önös, állati hajlama, hogy ahol csak lehet, önmagát kivételnek tekintse. Szüksége van tehát egy úrra, aki akaratát megtöri, és arra kényszeríti, hogy egy általános érvényű akaratnak, amely mellett mindenki szabad lehet, engedelmessédjék. Az emberi nem történetét nagyjában úgy lehet tekinteni, mint a természet rejtett tervének a véghezvitelét, hogy egy belsőleg és erre a célra külsőleg is tökéletes államalkotmányt hozzon létre, mint az egyetlen állapotot, melyben az emberiségbe ojtott összes képességeit tökéletesen kifejlesztheti [...] Egy olyan filozófiai kísérletet, amely a természetnek az emberiségben való tökéletes polgári egyesülést célzó általános világtörténelmét akarja megalapozni.”¹⁴

A demokratikus béke elmélete másik pillérének számító *Örök béke* (*Zum ewigen Frieden*) című dolgozata szerint a tartós béke záloga a hadsereg nélküli szuverén államok egyezményes együttműködése, ahol a világpolgári jog (*ius cosmopolitanum*) is jogi kategória. A béke érdekében szükség van egyrészt egyfajta nemzetközi jog megalkotására, amely szabályozná az államközi kapcsolatokat, másrészt a nemzetközi kereskedelem elterjedésére és növekedésére, mivel az egymással kereskedő államoknak nem lenne érdekük

¹² A II. világháború után kialakuló nemzetközi liberális rend három pillére a demokrácia, a szabadkereskedelem és a nemzetközi szervezetek. Bruce Russett elemzése szerint e pillérek „rendre támogatják a kompromisszumkész együttműködések, a kölcsönösen előnyös nemzetközi interakciókat, valamint a közös normákat és kommunikációt, általuk pedig a nemzetközi békét”. Bruce Russett: *Liberalism*. In Tim Dunne – Milja Kurki – Steve Smith (szerk.): *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. Oxford, Oxford University Press, 2013. 101–102. Magyarul idézi Csizmazia Gábor: *Az Egyesült Államok kül- és biztonságpolitikája Kelet-Közép-Európában 2009–2019 között*. Doktori értekezés. Budapest, NKE Hadtudományi Doktori Iskola, 2020. 22.

¹³ A kanti háromszög három sarokpontja – amelyek egyben a II. világháború után kialakuló nemzetközi liberális rend pillérei – a demokrácia, a szabadkereskedelem és a nemzetközi szervezetek. E jellemzők, valamint a szereplők kölcsönös gazdasági függősége nemzetközi békére és egymásra hatását analizálja Bruce Russett egy társszerzős tanulmánya többek között. Bruce Russett – John R. Oneal: *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations*. New York, W. W. Norton & Company, 2001. 35., 37–38. A kanti háromszögben felvázolt viszonyrendszer szoros egyezést mutat Joseph Nye nézeteivel a nemzetközi relációkról.

¹⁴ Immanuel Kant: *Egy világpolgár gondolatai az emberiség egyetemes történetéről*. [online], Országos Széchényi Könyvtár Európa Könyvtár, 1922. Nyolcadik tétel, Kilencedik tétel. Forrás: mek.oszk.hu [2021. 09. 29.].

egymással háborúzni. Kant kiemeli az érett és egyenrangú népek közti kereskedelmi integráció szerepét a béke fenntartásában, megszilárdításában. E hatás azonban nem vonatkoztatható jelentősebben eltérő fejlettségű és alapvető konfliktushelyzetben élő népek esetleges ilyen irányú törekvéseire.

Az esszé megjelenési éve 1795. Az az év, amikor a bázeli egyezmény értelmében Poroszország kilépett az első koalíciós háborúból, amelyet a feudalista – abszolutista európai monarchiák oldalán vívott a girondista Francia Köztársaság ellen. Az európai népek közötti örök béke feltételét látta megvalósulni a Francia Köztársaság és a Porosz Királyság közt 1795. április 5-én megkötött bázeli békében. Kant szerint kivételes történelmi lehetőséget kínált arra, hogy az európai nemzetek között az örök béke végre megvalósuljon. (Azzal az illúzióromboló történelmi ténnyel a háttérben persze, hogy a háború francia részről tovább folytatódott Ausztriával és Angliával, további kettő, illetve hét évig.) A bázeli béke tartalmazza az új köztársasági állam implicit elismerését Poroszország részéről. S valóban korszakos jelentőségűnek nevezhető, hogy egy európai monarchia (elsőként) elismerte az 1789-es *Egyetemes Nyilatkozat*ból született Francia Köztársaság létét, még ha a békekötő porosz részről a nagy felvilágosult uralkodó, II. Frigyes utódja, a más intézkedései szerint kevésbé felvilágosult és reformer II. Frigyes Vilmos is volt.

Miközben a demokratikus béke elmélete alapműveiről beszélünk Kant írásai kapcsán, a történelem iróniája és a demokrácia fogalmi sokrétűségének bizonyítéka, hogy a mű egyben Kant politikai hitvallása „a köztársasági alkotmány mellett és a demokratikus alkotmány ellen. Amikor Kant »köztársaságinak« vallja magát, mégpedig abban a formában, amit ő ezen a terminuson ért, ezzel nyilvánvalóan cáfolja a francia forradalmi tapasztalatot”.¹⁵ Kant szavaival „[a] demokratikus államforma a szó tulajdonképpeni értelmében szükségszerűen despotizmus, hiszen olyan végrehajtó hatalmat hoz létre, melynek keretein belül mindenki mások fölött, ill. esetlegesen másokkal szemben döntési joggal rendelkezik”.¹⁶ Az egész modernitás paradoxonját ragadta meg ezen a ponton a 18. századi filozófus: tudniillik rámutatott a despotizmus és a demokrácia közti kapcsolatra. Ezen a ponton van az alapvető különbség Kant és például Robespierre között. Franciaország nemzeti mottóját, a *Liberté, Égalité, Fraternité* triangulumát Robespierre használta elsőként 1791-ben *Discours sur l'organisation des gardes nationales (Szónoklat a polgárőrségek szervezéséről)* című beszédében, akkor még *Liberté, Égalité, Fraternité au Morte (Szabadság, Egyenlőség, Testvériség vagy Halál)* összetételben.

Több korabeli gondolkodó szerint a demokráciának megvan az a veszélye, hogy felszámolja önmagát (Wieland, Rousseau), vagy türanniszba fordul (Kant).

Kant a köztársasági eszme képviselője. Szerinte a „tisztá köztársaságot” – amelyet az egyetlen maradandó államalkotmánynak tekint – csak a hatalommegosztás és a törvényhozás képviseleti rendszere biztosítja. Számára II. Frigyes Poroszországa jelentett mintát arra, hogy egy monarchia is alakulhat képviseleti rendszerré, elérheti reform útján a tisztá köztársaság forradalmi céljait.¹⁷ Azért azt megjegyezném, hogy II. Frigyes,

¹⁵ Antonio Infranca: *Kant Örök béke című írásának paradoxonjai. Magyar Filozófiai Szemle*, (1998), 1–3.

¹⁶ Immanuel Kant: *Az örök béke*. Ford. Babits Mihály. Bukarest, Kriterion, [1795] 1971. 183.

¹⁷ Erről bővebben Otto Brunner – Werner Conze – Reinhart Koselleck (szerk.): *A demokrácia*. Budapest, Józsefvég Műhely Kiadó, 1999.

a felvilágosult abszolutizmus e kiemelkedő képviselője – aki magát valóban csakis az állam első felelős szolgájának tartotta – uralkodása alatt vált a porosz állam, a legnagyobb és legerősebb hadsereg birtokosává és egyben nagyhatalommá.

A felvilágosodás első európai alkotmánytervezete, amely magán viseli a kanti alkotmány- és békeelmélet kritériumait,¹⁸ mégis az 1789. augusztus 26-án megjelent *Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata* volt. A deklaráció Rousseau társadalmiszerződés-elméletét, a közvetlen demokrácia elméletét adoptálta (*A társadalmi szerződésről* 1762), amelyben a filozófus a szuverenitás egyetlen hordozójaként a népet ismerte el. (Rousseau idézett művében másrészt tagadta a hatalom „horizontális” megoszthatóságát, amely elvire mint a hatalmi megosztás, fékek, ellensúlyok rendszere az amerikai alkotmány Rousseau műve után 25 évvel épült.) Az *Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata* első változatát La Fayette fogalmazta és Thomas Jefferson, a szinte pont két évvel korábban megjelent *Függetlenségi Nyilatkozat* alkotója is átnézte. (Jefferson 1785 és 1789 között francia nagyköveti tiszteletet töltött be.)

A történelem ezzel együtt visszaigazolta az elméleti emberek félelmeit: a köztársaság önmagát is felszámolta és türanniszba fordult. Franciaország mégsem lett, lehetett már soha többé az az abszolutizmus, ahol az uralkodók 175 évig nem hívják egybe a rendi gyűlést, a harmadik rend (a lakosság 80%-át kitevő burzsoázia, kézművesek, munkások parasztok együtt) viseli a rosszul irányított állam rendkívüli terheit, s a polgárság teljesen kirekesztődik a politikai hatalomból.

4. Amerika küldetésstudata

„Az amerikaiakban az ország megszületésétől egészen napjainkig létezik egy erkölcsi felsőbbrendűségi tudat másokkal szemben. A mítosz eredetéből talán azt a mozzanatot érdemes kiemelni, hogy az Egyesült Államok az egyetlen olyan jelentősebb modern állam, amelyet egy ideológiára alapozva hoztak létre. (Richard Hofstadter: »Amerika maga ideológia.«) A locke-i liberalizmus, illetve a republikanizmus a 18. század végén valóban egyedi államalkotó elméletet jelentett.”¹⁹

Mint fent jeleztem, John Locke-ot Thomas Jefferson a mesterének tartotta. Locke a polgári kormányzás első konkrét megfogalmazója, akit egyben a szenzualista materializmus (empirizmus) atyjának is tartanak, s aki hitt abban, hogy az emberi természet alapvetően észszerű és toleráns. A *Függetlenségi Nyilatkozat*ba bizonyos sorai szó szerint kerültek be. Mint a liberalizmus, a szabadelvűség irányzatának klasszikus képviselője, ő is az egyén szabadságát jelöli meg mint legfontosabb politikai célt. (A latin *liber* szóból származó liberalizmus eredeti jelentése felszabadított, azaz nem szolgál.) Locke nézetei szerint a szabadság elidegeníthetetlen része a magántulajdon. A kép révén, miszerint „az Egyesült Államokat olyan emberek hozták létre, akiknek a jelszava az lehetne: »A Hazám

¹⁸ A demokratikus béke elmélete 20. századi, 1980-as évekhez kötött újjáéledéséről, hivatkozási alappá válásáról és kritikáiról nyújt egy elemzési nézőpontot: Rác Gábor: *A demokratikus béke elmélete*. *Nemzet és Biztonság*, 11. (2018), 3. 127–133.

¹⁹ Magyarics Tamás: *Az amerikai külpolitikai önkép*. *MKI-tanulmányok*, 4. (2010), 1. 4.

a szabadság'«, vagyis akik az egyéni szabadságot mindennél többre értékelték, válhatott az USA a későbbiekben, a hidegháború idején a „szabad világ védelmezőjévé”.²⁰

4.1. A „hegyen fénylő város” (John Winthrop) – „Az emberiség utolsó és legszebb reménye” (Abraham Lincoln) – Woodrow Wilson liberális internacionalizmusa és leágazása

Már a 17. századhoz, a gyarmatosítás kezdeteihez köthetők az amerikai küldetéstudat gyökerei. A gazdag angliai merkantilista családból származó puritán jogász, később Massachusetts gyarmat majd állam kormányzója, John Winthrop nevéhez köthető egy Máté evangéliumi idézet, a „hegyen fénylő város” („*shining city on a hill*”) beemelése az amerikai önmeghatározások körébe. A metaforát az „új hazára” találó puritán közösségre, valamint az általuk alapított gyarmatra, Massachusettsre, New England második kolóniájára használta az Arabella fedélzetén tartott egy beszédében. Az eredeti bibliai szöveg: „*Ti vagytok a világ világossága. Nem rejtethetik el a hegyen épített várost*”²¹ – önmagában sejteti a kiválasztottságot.

A 20. századi amerikai politika az alapító város közössége helyett a teljes Egyesült Államok szimbólumává emelte a „hegyen fénylő város” képét, ahol a bevándorlók újra-kezdhették életüket és a semmiből „felépíthették” magukat.

1961-ben a családirag Massachusettsből származó elnökjelölt, John F. Kennedy idézte Winthropot Massachusettsben:

„Jól véssük az eszünkbe, hogy hegyen álló – fénylő város leszünk. A világ minden szeme rajtunk.” S folytatta: „ma valóban minden ember szeme rajtunk. Kormányzatunk minden ágának, minden szintjének a hegyen fénylő városnak kell lennie, amelyet olyan emberek építenek és élnek, akik az igaz bizalom és a felelősség alapján állnak.”²²

Ronald Reagan ugyanitt Massachusettsben, elnökké választása évében, 1980-ban, valamint 1989-ben, leköszönő beszédében is visszatért a hegyen fénylő város szimbólumához. Leköszönő beszéde szerint:

„A fénylő városról beszéltem egész politikai életemben. Az én gondolatom szerint ez egy magas, büszke, sziklára épült város, amely erősebb az óceánnál, szélsősöpörte és Isten áldotta hely, telve harmóniában és békében élő emberekkel, egy város szabad kikötőkkel, kereskedelemmel, telve kreativitással. Ilyennek láttam és látom ezt a várost most is.”²³ (Plusz adalék: az elnök fogadott fia, Michael Reagan Ronald Reagan víziója beteljesüléséről *The City on a Hill: Fulfilling Ronald Reagan's Vision for America* címmel 1997-ben írt könyvet.)

²⁰ Joshua Muravchik: *Exporting Democracy. Fulfilling America's Destiny*. Washington D. C., The AEI Press, 1991. 47. (Joshua Muravchik egyetértően idézi Mihajlo Mihajlovot.) Magyarul idézi Magyarics (2010): i. m. 6.

²¹ Máté 5,14. *Szent Biblia*. Ford. Károli Gáspár. Budapest, Boldog Élet Alapítvány, 2002. Az Új Testamentum Könyvei, 7.

²² John F. Kennedy: *The City Upon a Hill Speech. Address to Massachusetts State Legislature. 9 January 1961*. [online], John F. Kennedy Presidential Library and Museum, 1961. Forrás: jfklibrary.org [2021. 09. 29.]. Valamennyi, lábjegyzetben külön nem jelzett, eredeti idegen nyelvű idézet saját magyar nyelvű fordítás.

²³ Ronald Reagan: *Farewell Address to the Nation*. [online], Ronald Reagan Presidential Library & Museum, 1989. január 11. Forrás: reaganlibrary.gov [2021. 09. 29.].

Barack Obama 2006-ban a Massachusetts Boston Egyetemen, Massachusetts legmultikulturálisabb egyetemén tartott beszédet. Szavai szerint pontosan ott, a körülöttük „lévő vizeken kezdődött az amerikai kísérlet. Amikor a legkorábbi telepesek megérkeztek Boston, Salem és Plymouth partjaihoz, arról álmodoztak, hogy várost építenek egy dombra. És a világ figyelte, várta, sikerül-e a valószerűtlen ötlet, amelyet Amerikának hívnak. Több mint kétszáz éve létezik”.²⁴ A hegyen fénylő város metaforája és az egyetem kapcsán a mindenki számára való érvényesülés lehetőségét emelte ki.

Valamennyi beszéd a hegyen álló, fénylő eredeti városban hangzott el természetesen, az egyik legelső kolónia helyszínén, ahol a bevándorlók újrakezdheték az életüket és a semmiből „felépíthették” magukat. John Winthrop elhíresült mondása az amerikai puritán kiválasztott nép kivételességtudatával párosult, egyértelműen vallási jelleggel. E kiválasztottság vallási jellegét azonban nemcsak a hidegháború időszakának meghatározó elnökei (Ford, Reagan) világiasították, emelték át a mindennapok szintjére (ők a jó és gonosz küzdelmének manicheus szemléleteként), de az emberiség utolsó, legjobb reménységeként hivatkoztak Amerikára olyan történelmi ikonok is, mint Thomas Jefferson, Abraham Lincoln vagy Woodrow Wilson. Az amerikai küldetés- vagy kiválasztottságtudat e következő, újságírói, írói zsargonná is vált szlogenje Abraham Lincolntól, az egyik legnagyobb hatású elnököktől származik, aki itt úgy beszél az Amerikai Egyesült Államokról, mint „az emberiség utolsó és legjobb reménye” („*last, best hope of earth*”).

1862-ben a Kongresszushoz idézett éves beszéde a polgárháború legsötétebb időszakában hangzott el. Lincoln a később mintegy 4 millió rabszolgát felszabadító alkotmánykiegészítéshez és emancipációs kiáltványhoz kért támogatást mint a győzelemhez legegyszerűbben vezető lehetőséghez. Lincoln beszéde szerint a rabszolgáknak adott szabadság biztosíthatja az amerikaiak számára a szabadság megőrzését. A szabadságellenesség utolsó maradványának eltörlése annak mércéje, Amerika nemesen megőrzi, vagy hitványul elveszíti szerepét mint az emberiség utolsó és legjobb reménye („*nobly save, or meanly lose, the last best hope of earth*”).²⁵

1862-es beszéde után Lincoln megkapta a kellő támogatást, s az északiak, az unionisták a konföderalisták ellen megnyerték a polgárháborút.

Az amerikaiak közgondolkodásához mindezzel együtt hozzátartozott, hogy aki túl közel került a rabszolgaság teljes eltörlését zászlóra tűző abolícionistákhoz a politikában, az veszített a választásokon a polgárháborút megelőző időszakban. A rendkívül jól érvelő és szónok Lincoln, aki a rabszolgaságot erkölcsileg elítélő baptista családból származott, s egyik legnyomasztóbb élménye életében az volt, amikor New Orleansban rabszolgakereskedelmet látott, az elnökké választása előtti évtizedben, 1858-ban a következőképpen nyilatkozott:

²⁴ Barack Obama: *University of Massachusetts at Boston Commencement Address*. [online], Obama Speeches, 2006. június 2. Forrás: obamaspeeches.com [2021. 09. 29.].

²⁵ Abraham Lincoln: *Annual Message to Congress*. [online], Abraham Lincoln Online, Speeches & Writings 1862. december 1. Forrás: abrahamlincolnonline.org [2021. 09. 29.].

„Úgy hiszem, ez a kormányzat nem maradhat tartósan félig rabszolgatartó és félig szabad. Nem azt akarom, hogy az Unió felbomoljon, és nem azt akarom, hogy a ház összedőljön, de azt gondolom, meghasonlottsága meg fog szűnni. Vagy ilyen lesz egészen, vagy olyan [...] a fehérek magasabbrendűségéből még nem látom következőnek, hogy a négerektől minden megtagadtassék. Nem azért mondom ezt, mert nem akarván, hogy egy néger nő rabszolga legyen, mindjárt feleségül is akarnám egyben. Hanem mert vélem, hogy őt egyszerűen békében élni hagyhatom.”²⁶

Nézeteihez végig következetes maradt, az ő esetében az unió fennmaradása, s ennek zálogaként rabszolgaság kérdésében az egység volt a fő mozgatórugó.

Woodrow Wilson, az 1913-ban hivatalba lépő új demokrata elnök szintén az amerikai idealizmus és küldetéstudat hagyományát képviselte. Az Egyesült Államok vezetői már „az 1900-as évek elejétől gondosan ügyeltek arra, hogy az amerikai eszmék, s ne az amerikai nép felsőbbrendűségét hirdessék”.²⁷ A gyakorlat szintjén Wilson elnök tett először (s ebben a formában utoljára) kísérletet elméletben az amerikai „modellértékek”²⁸ egyetemes átíratú érvényesítésére a békepolitika jegyében (14 pont). Sokan egy szelíd liberális rend fáklyahordozójaként tekintenek rá. (Vannak ugyanakkor, akik Wilsonban látják a Pax Americana egyik legkorábbi szószólóját, aki szerint a Keletre „rá kell róni a nyugat színvonalát”).²⁹ Külpolitikáját a legtöbb gondolkodó – köztük a puha hatalom analitikus koncepció kidolgozója, Joseph Nye – szemében a legmagasabb rendű, humanista eszmékre szándékozta alapozni, s legalábbis a retorika szintjén csaknem valamennyi későbbi elnök mintájává vált. Elhíresült szavai szerint: „[m]intha az isteni gondviselés arra tartogatott volna egy földrészt, hogy jöjjön egy békés nép, amely a szabadságot és az emberek jogait mindennél többre becsüli.” Már 1901. márciusi írásában a Princeton professzoraként az egyfajta nemzetközi erkölcsi rend letéteményesének és alapjának az amerikai demokratikus intézményeket tekintette, amelyek természetüknél fogva a béke közvetítői a despotikus és monarchikus államokkal ellentétben.³⁰ Később, elnökként, 1914-es évértékelő beszédében az amerikaiak hangját a béke, a remény és a szabadság hangjaként határozta meg a világ népei között.³¹ A gyakorlatban a wilsonizmus és liberális internacionalizmusa szakítást jelentett az Amerikai Egyesült Államok reálpolitikai alapú, izolacionista külpolitikájával, amely az ország „békés” fejlődését biztosította az 1823-as

²⁶ Abraham Lincoln: „A House Divided”: Speech at Springfield, Illinois [1855] in Roy P. Basler (szerk.): *The Collected Works of Abraham Lincoln*. 8 Volumes, New Brunswick, NJ, Rutgers University Press, 1953. 2. 461.

²⁷ Magyarics Tamás: *Állandóság és változás az Egyesült Államok külpolitikai identitásában és eszköztárában. MKI-tanulmányok*, (2012), 3. 17.

²⁸ A modellérték a tanulmány terminológiája szerint egy ország vagy külkapcsolati szereplő teljes (civilizatorikus) kultúráját jelenti, a projektálni kívánt intézményrendszerrel a politikai-gazdasági-társadalmi kultúrán át az érték- és eszmerendszeréig (meghatározó ideológiáig, vallásig, filozófiáig). Így befolyásoló erőt tükröző külön nagyhatalmi képesség.

²⁹ Morris Berman: *Dark Ages America: The Final Phase of Empire*. London – New York, W. W. Norton & Co., 2006. 81.

³⁰ Woodrow Wilson: *Democracy and Efficiency*. [online], The Atlantic Monthly, 1901. március. Forrás: theatlantic.com [2021. 09. 29.].

³¹ Woodrow Wilson: *Second Annual Message*. [online], The American Presidency Project, 1914. december 8. Forrás: presidency.ucsb.edu [2021. 09. 29.].

Monroe-doktrínában kinyilvánított tétel szerint az ország nemzetközi konfliktusokban is semleges elszigetelésével. Wilson ugyanakkor a békés (háborút nélkülöző) együttműködések és válságkonszolidáció rendíthetetlen híve volt, aki számára a háborúba lépés ideiglenes kényszerű intézkedés volt, nem a „nemzetkarakter” állandó kifejezése.³² Hitt abban emellett, hogy egyedül ő hivatott arra, hogy igazságos békét hozzon,³³ ahogy egyébként a központi hatalmak tagországainak bizalma is ebbe helyeződött. Elvei a háború nélküli külpolitikát, a nemzeti önmeghatározást, a komoly viták nemzetközi testületekben való elbírálását és az amerikai demokrácia népszerűsítését hirdetik. Kijelenthető, eszméi a soft power elméletének minden működési területét és több mechanizmusát felölelik.

Kissinger elhíresült, szállóigévé vált mondata lett a roosevelti és wilsoni politikát összehasonlítva, hogy 100 év múlva az erőegyensúly-politikát és a geopolitikai kihívásokat/érdekeket szem előtt tartó Roosevelttel eredményeire fogunk emlékezni, de a liberális internacionalista Wilson formálta az amerikai gondolkodást. A tanulmány felfogásával is egyezően általánosan a wilsoni „hozzáadott értéket” két területhez kötik.³⁴ Egyrészt Wilson a biztonság „parttalan felfogását” vallotta. Az Egyesült Államok biztonságához nélkülözhetetlennek tartotta a világ többi részének biztonságát az ország fennállása óta először. E biztonságpolitikai doktrína ekkortól mindkét politikai oldal kormányainál követőkre talált. Több elemző szerint ez a gondolkodásmód akadályozta több alkalommal is, hogy Washington észszerű kompromisszumokat kössön.³⁵ Wilson elnöksége után váltak – mindkét pártoldal kormányainál – visszatérően eldöntendő kérdésekké: Felelősséget kell-e vállalnia az Amerikai Egyesült Államoknak az egész világ rendjéért és békéjéért? Át tudja-e látni, értheti-e a problémákat annyira, hogy megpróbálja? A tapasztalat egyúttal azt is mutatja azonban, hogy Washington értékalapú politizálása ritkán nélkülözte az érdekei érvényesülését.

A másik vetület a közös békére szerveződő „egy világ” (*one world*) wilsoni álma, amelyet tisztán morális vezetéssel gondolt megvalósíthatónak. Radikális társadalmi változások és konfliktusok időszakában Wilson állhatatosan hitt a tárgyalások útján megvalósítható békében, egy győzelem nélküli békéért állt ki az I. világháborút követő béketárgyalások előestéjén. Az erkölcsstelennek tartott hagyományos (európai) erőegyensúlyi politikát akarta felváltani a nemzetközi rend átalakításával, egy nemzetközi jogon és intézményrendszeren alapuló szisztémával. A kanti háromszögvízió alapján tett kísérlete elsősorban a nemzetközi viták rendezésére és a jövőbeli háborúk megelőzésére hivatott Nemzetek Szövetsége szervezetén alapuló szisztémát jelentett (volna). 1917-ben, a háborúba lépés évében a szenátushoz intézett szavai szerint: „[A] világ teljes jövőbeli békéje és politikája

³² Andrew J. Bacevich: *The New American Militarism*. Oxford, Oxford University Press, 2005. 9–33.

³³ J. W. Schulte Nordholt holland történész elhíresült, angol fordításban is igen élvezetes *Woodrow Wilson: A Life for World Peace* című biográfiájában Wilson gyermekkorából eredő miszticizmusához, a Biblia és a brit romantikus költők, elsősorban Wordsworth iránti rajongásához köti Wilson szükségszerű bukását, ugyanis példái a politikai szükségességekkel összeegyeztethetetlen magasztosságot képviselnek a szerző szerint. Jan Willem Schulte Nordholt: *Woodrow Wilson: A Life for World Peace*. Ford. Herbert H. Roven. Berkeley, University of California Press, 1991.

³⁴ Magyarics (2012): i. m. 9.

³⁵ James Chace – Nicholas X. Rizopoulos: *Grand Strategy. Toward a New Concert of Nations: An American Perspective*. *World Policy Journal*, 16. (1999), 3. 2–10.

attól függ, hogy a jelenlegi háború igazságos és garantálni tudja-e az új berendezkedés stabil egyensúlyát. Csak egy nyugodt Európa lehet stabil Európa. Nem erőegyensúlynak, hanem közösségi hatalomnak kell érvényesülnie, amely nem a rivalizálásra, hanem a közös békére szerveződik.”³⁶

A háború utáni rendezésről 1919. januárban közzétett 14 pontban javasolta a rendszer alapintézményének a Nemzetek Szövetségét. A Népszövetség felállítását javasoló utolsó pont előtt még szó volt olyan nemzetközi alapjogokról is, mint például a tengerek, a hajózás teljes szabadsága vagy a nemzetek önrendelkezése, valamint az etnikai szempontok figyelembevétele, a titkos diplomácia megszüntetése, a leszerelés, a megszállt területek szuverenitásának helyreállítása. (Wilson 1919-ben a Népszövetség létrehozásáért tett erőfeszítése miatt béke-Nobel-díjat kapott.)

A wilsoni liberális internacionalizmus a gyakorlatban azonban sem külföldön, sem belföldön nem kapott kellő támogatást a politikában. A wilsoni pontokat ugyan tárgyalási alapnak tekintették, a versailles-i megállapodás tartalmazta a Nemzetek Szövetségének alapokmányát, de ténylegesen nem vették figyelembe a tárgyalásokon.³⁷ E szerződések megalkotására azonban – a sors ironiája – a Wilson elnök vezette amerikai delegáció sem hivatkozhatott elegáns kivülállóként visszamenően. Az, hogy a 14 pont elvei nem érvényesültek, köszönhető volt annak, hogy a tárgyalások titkosak voltak, így Wilson nem építhetett szónoki képességére, amely mozgósításával a világ közvéleményének nyomása révén szeretett volna „békés” megoldást találni. Köszönhető volt továbbá annak, hogy Wilson, a szemében a tartós béke fennmaradása kulcsát jelentő Népszövetség felállítása érdekében a tárgyalások során hajlandó volt több elvét feladni. Emellett köszönhető volt az elnök és delegációja nemzetközi tárgyalástechnikai tapasztalatlanságának is a büntető jellegű békekötést követelő Georges Clemenceau francia elnökhöz és David Lloyd George brit miniszterelnökhöz képest. Továbbá a béketárgyalások alatti azon rossz taktikájának eredménye is, miszerint pártpolitikai alapon kereste nem csak szövetségeseit, az amerikai delegáció tagjai közé sem választott egyetlen republikánus politikust, még a Népszövetség-koncepció feltétlen hívének számító, őt megelőző elnököt, William H. Taftot sem. Valószínű, hogy az elnök betegségének tárgyalások alatti elhatalmasodása is az okok között szerepelt.

Az amerikai kongresszus sem a békeszerződést, sem a Népszövetség alapokmányát nem hagyta jóvá. A Népszövetség soha nem lett olyan, mint amilyenek Wilson

³⁶ Woodrow Wilson: *Address to the Senate*. [online], History Central, 1917. január 22. Forrás: historycentral.com [2021. 09. 29.].

³⁷ Nem csak a „győzelem nélküli béke” víziója nem realizálódott a békeszerződésben, a wilsoni elvek közül többek között a titkos diplomácia megszüntetése sem érvényesült a tárgyalások során, a vesztesek (és a bolsevik Oroszország) részvétele nélkül folytak a tárgyalások. Az elnök számára alapfontosságú nemzeti önrendelkezést sem biztosították, vagy ha igen, az a győztesek számára részrehajlóan valósult meg, nem történt meg az erőegyensúly-politika felülírása. Wilson több elvét sértő, súlyosan büntető jellegű békeszerződéseket kényszerítettek a vesztesekre, amelyekből dekolni lehetett az újabb világháborút. (Nem véletlen, hogy Clemenceau elnök és delegációja a Népszövetség felállítása körüli vitában egy katonai szövetség jellegű szervezetben látta volna a francia biztonság garanciáját, valószínűleg félve egy újabb német támadástól.)

megálmodta. Az első kísérlet, amely a jeffersoni–lincolni küldetéstudatot próbálta átültetni a valóságba, kudarcot vallott.³⁸

4.2. A két világhégés – a két világháború – közötti amerikai és európai francia militarizmusellenesség metszéspontjai

A Népszövetség többségükben izolacionista amerikai ellenzői elvből utasították el a más országok érdekében való katonai és politikai kötelezettségvállalást (szemben a II. világháború utáni katonai-biztonsági „tömbösődéssel”). Felkarolták azonban a gazdasági és pénzügyi külföldi kapcsolatokat. Aristide Briand, a francia külpolitikában a béke zárandokának (*pèlerin de la paix*) keresztelt államférfi is annak köszönhette, hogy békés biztonságpolitikája irányelveit – amelyek egy soft power stratégia francia előzményének is minősíthetők – megvalósíthatta, hogy 1924-ben a Dawes-terv keretében az amerikaiak hitelt nyújtottak Németországnak ahhoz, hogy az irracionálisan magas – az éves jövedelmének kétszeresére rúgó – jóvátételt fizetni tudja. (Belpolitikai előzmény: a Ruhr-vidék sikertelen 1923-as francia megszállása az európai francia hegemoniára törekvő erőpolitika bukását hozta.) Az 1925-ös határokat sérthetetlennek nyilvánító Briand–Stresemann³⁹-paktum mindkét tárcavezetőnek béke-Nobel-díjat, az államok között pedig látványos enyhülést hozott. Németországot 1926-ban felvették a Népszövetségbe is.

A francia puha hatalmi, vezető befolyást és koordinátorszerepet betöltő békepolitika a következő években tovább folytatódott. Az 1928-ban az Egyesült Államok és Franciaország között kötött Kellogg–Briand-paktum a két világháború közötti európai enyhülés csúcspontját jelentette. Az egyezmény értelmében a felek elítélték minden háborút mint a nemzetközi konfliktusok megoldásának eszközét, kivéve a jogos önvédelem esetét. (A kezdeményezéshez hamarosan 59 ország csatlakozott abban bízva, hogy a Népszövetség mellett sikerül létrehozniuk egy valóban működő erkölcsi fórumot.)

Miután 1929-ben lejárt a Dawes-terv, s ezzel megszűnt az általa lehetővé vált kedvező nemzetközi környezet, amelyet a világválság kirobbanása tetézett, Aristide Briand egy egységes, pontosabban közös gazdaságpolitikával rendelkező Európa létrehozása mellett szállt síkra, amelyben az irányítást az Európai Konferencia végzi, s ahová minden kormány egy képviselőt delegál. Briand megelőzte korát. A kortárs vezető politikusok többsége naiv ábrándnak tartotta terveit, s 1932-es halála megakadályozta, hogy kiderüljön, a francia s az európai politika torkollhatott volna-e másba is, mint egy újabb világháborúba. Nyilvánvalóan szimbolikus értékű, hogy a francia külügyek, a francia külügyminisztérium metonímiájává vált *Quai d'Orsay*-n Aristide Briand emlékműve áll. Nevezhető a béke emlékművének is, feliratai között olvasható a politikusnak a Népszövetségben

³⁸ Valamennyi korábbi elnök külpolitikája visszafogott volt, nem jellemezte projekció, s különösen kerülték a tartós kötelezettségvállalást külföldön. Az amerikai szenátusban történt események nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az elnök ideg-összeroppanást, később pedig idegbénulást kapott, tolószékbe került, s haláláig (1924. február 3.) már nem is állt a nyilvánosság elé.

³⁹ Gustav Stresemann 1923–1929 között Németország külügyminisztere volt.

1926-ban mondott, elhíresült beszédének részlete: az „ágyúk, golyószórók és gyászfátylak árnyékában itt az ideje és helye az arbitrázsnek, a kiegyezésnek, a békének”.⁴⁰

Az Egyesült Államok mindeközben – nem kis részben az úgynevezett második ipari forradalom technológiai újításai és feltalálásai következtében – a világ vezető ipari és pénzügyi hatalmává vált. Politikai és biztonsági téren beszélhetünk tovább folytatódó amerikai izolacionizmusról a két világháború között, gazdasági téren viszont semmiképpen sem.

A Joseph Nye által 2004-ben analizált puha hatalmi befolyásolás expanziója ekkor indult: a gazdasági világvezető hatalommá válással párhuzamosan az amerikai magas- és (elsősorban) populáris kultúra hihetetlen mértékű térhódításával azt az üzenetet hordozta, hogy a „korlátlan lehetőségek hazája” nem a távoli jövő jólétét ígéri, mint a rivális ideológia, hanem a máét (*American creed*).

4.3. A hidegháború amerikai küldetéstudata és a soft power: érték-közvetítés puha hatalmi „ideológiai hadviseléssel”

A hidegháború időszaka alatti amerikai külpolitika puha jellegzetességeit lényegre törően, pontosan és egyben kritikusan analizálja írásaiban Magyarics Tamás. Részben az ő megközelítéseit követem ebben az alfejezetben.⁴¹

1945 után két ideológiai irányzat osztotta két részre a világot, s „biztosított” egyfajta bipoláris globális egyensúlypolitikát: a liberális és proletár internacionalizmus. A folyamat természetesen egyben a világháborúig regnáló hatalom újrafelosztásához és ideológiai hadviseléshez vezetett. 1947-től, a trumani feltartóztatási politika kezdetétől a biztonsági érveket mindenek fölé helyező, alapjaiban hagyományosnak mondható „nemzetbiztonsági birodalom” kialakítása vette kezdetét. Ugyanakkor a technológiai fejlődés, különösen a kölcsönös megsemmisítés veszélyét hordozó, jelképező termonukleáris fegyver, a hidrogénbomba megjelenése egy újfajta nemzetközi stabilitást eredményezett: a kölcsönösen biztosított megsemmisítés elvét.⁴² Ez kedvezett annak, hogy a kulturális tényezők, köztük az államok önképe és másokban kialakult/kialakított képe a korábbiaknál jelentősebb szerepet kapjon. A fegyverkezési hajsza mellett a hidegháború központi kérdése puha hatalmi lett: ki nyeri meg a „szívékért és az agyakért folytatott küzdelmet”? A liberális internacionalista vezető hatalom perspektívájából ez azt jelentette: ki nyeri meg a küzdelmet a kommunista ideológiával szemben. S ebben a küzdelemben az Egyesült Államok kormányzatai igen erősen és a felmerülő eszköztár okán is igen hatásosan támaszkodtak a nyilvános diplomácia adta lehetőségekre, amikor is egy másik ország társadalmának a megszólítása, befolyásolása a cél, nem annak kormányáé.

A hidegháború időszaka szíveket és elméket befolyásoló legjelentősebb egyesült államokbeli hivatalos szervezete, a kormányzati szervként funkcionáló Amerikai Tájékoztatási Hivatal (United States Information Agency, USIA) volt. 1953-ban állították

⁴⁰ A *Quai d'Orsay* Aristide Briand emlékműve francia nyelvű felirata: „[A]rrière les canons, les mitrailleuses, les voiles de deuil! Place à l'arbitrage, à la conciliation, à la paix!”

⁴¹ A fő forrásom Magyarics (2012): i. m. 17–22.

⁴² Az elvet a magyar származású matematikus, fizikus, feltaláló Neumann János dolgozta ki és promotálta a fegyverkezési korlátozás érdekében az 1950-es évek közepétől.

fel azzal a céllal és mottóval, hogy „közvetítse az amerikai történetet a világ felé” („*Telling America's story to the world*”) műsorszórással, a kultúrán (könnyű- és komolyzene, kiállítások, művészet) keresztül és csereprogramokkal. A propaganda és nyilvános diplomácia 1945 és 1989 közötti legfontosabb szervezete valójában a hidegháború amerikai külpolitikájának alapvető elemévé vált. Nicholas Cull brit származású amerikai történész, nemzetközi kapcsolatok, média- és kommunikációs szakértő a szervezetet elemző kötetében⁴³ az amerikai populáris kultúra hatását – s ezzel a nyilvános diplomácia szerepét is – olyan mértékűként írja le könyve prologusában, hogy „első pillantásra a kulturális diplomácia szükségtelen eszköznek is tűnhetett”.⁴⁴ Mindeközben az Amerikai Tájékoztatói Hivatal az akkori „amerikai diplomácia feltűnően kevés jelentése említi”.⁴⁵

Joseph Nye többször, nem csak megnyilatkozásokban, tanulmányban is nehezményezte, hogy a puha hatalom parttalan kiterjesztése révén a populáris kultúra nemzetközi hatását is puha hatalmi hatásként értékelik.⁴⁶ A nézet cáfolata a hidegháború amerikai közdiplomáciája. S általánosan nem a – minőségi – amerikai populáris kultúra összemossa az igazi veszélyforrása a puha hatalom külföldi hatásának a tanulmány szerint. A populáris kultúra, nem direkt módon, olyan, az amerikai alkotmányban is rögzített értékeket is közvetít(het) talán még ma is, de közvetített különösen a hidegháború időszaka alatt, mint az individualizmus, a szabadságérzet, s ezen értékprimátusokból fakadóan az új szakadatlan keresése. A hollywoodi filmek alapüzenetei is az individualizmus, szabadságvágy, fair play fogalmak vagy a protestáns manicheus szemléletben is gyökerező Jó és Rossz küzdelmére épített narratívák – természetesen szinte kivétel nélkül a Jó győzelmével. Az üzenet, a terjesztetni kívánt imázs nyitott fülekre talált a világ nem kis részén (de nem az egész világon).⁴⁷ A „vadnyugati” filmekben rejlő üzenetek – a magányos, igazságra törő hős, a „Jó individuum” erkölcsi és fizikai diadala – szintén ezen értékek mentén verbalizálhatók. Nem véletlen, hogy a „Vadnyugat” bizonyos mértékben Amerika jelképévé vált. Arnold J. Toynbee szemléletének, miszerint „általában egy kultúra jobban »emésztethető« elemei tudnak hatékonyabban behatolni egy másik kultúrába”,⁴⁸ a hidegháborús Egyesült Államok tömegkultúrájának puha befolyása a legjobb visszaigazolása. Emellett az amerikai gazdaság márkázott termékei és cégei is kiterjesztett kulturális kontextusban az „amerikai életforma” egyértelműen transzcendens élményét – a nyertesek közé tartozás érzését – közvetítették magával a demokratikus államformával és a piacgazdasággal párhuzamosan.

A hidegháború időszakában a nemzetközi közvéleményt az akkor még valóban az állami és nem állami szereplők összehangolt erőfeszítéseivel befolyásolta a közdiplomácia. A legalapvetőbb értelmű „puha hatalom”, az amerikai értékek és intézmények külföldi terjesztése terén „pozitív” (*offenzív*) taktika folyt. (Ezen belül az 1950-es évek elején, legmagasabb szinten jóváhagyott pszichológiai hadviselés.) Megfogadták George Kennan

⁴³ Nicholas Cull: *The Cold War and the United States Information Agency*. Cambridge, Cambridge University Press, 2008.

⁴⁴ Cull (2008): i. m. 489.

⁴⁵ Cull (2008): i. m. xiv.

⁴⁶ Például Joseph S. Nye: *Get Smart: Combining Hard and Soft Power*. *Foreign Affairs*, 88. (2009),4. 160–163.

⁴⁷ Nye (2004): i. m.

⁴⁸ Magyarul idézi Magyarics (2012): i. m. 21.

feltartóztatási politikája taktikai elvét, s „belülről” kívánták az ellenséges ideológiai rendszert bomlasztani. E politika legfontosabb hivatalos fedőszerve az Amerikai Tájékoztatási Hivatal (USIA) mellett a hidegháború időszakában a CIA volt. A rádióállomások, a Szabad Európa Rádió, az Amerika Hangja, a Szabadság Rádió a Nemzetbiztonsági Tanács és a CIA koordinálásával működött. A magas kultúra (*high brow culture*) terjesztésének minden, a kommunista értékrenddel szemben álló kulturális szervezetét, kiadványokat és rendezvényeket (baloldaliakat is) támogató Congress for Cultural Freedom nevű szervezetet szintén a CIA pénzelte. Évtizedeken keresztül kívánta a kommunista blokk értelmiségét kultúrájához vonzani postázott kötetekkel az amerikai Központi Hírszerző Ügynökség könyvküldő szolgálata. Több ezer közép- és kelet-európai tudós és kutató alakított ki továbbá személyes és intézményi kapcsolatokat amerikai kollégákkal, illetve intézményekkel a Rockefeller-, a Ford-, valamint és leginkább a Fulbright-csereprogramok segítségével.

Az ideológiai hidegháborúban az amerikai populáris kultúra (*low brow culture*) spontán hódítása mellett tudatos terjesztés (USIA) talán leghatásosabb eszközei a pop- és dzsesszegyüttesek és -előadók fellépései voltak a kommunista országokban. Emellett a kormányzat által támogatott rádióadók ontották az amerikai popzenét. A rendszer természetesen sem könyvküldő szolgálatok, sem pop- és jazzegyüttesek hatására nem épült le, a kommunista kelet-közép-európai államok és a Szovjetunió a rendszer belső erőzója révén omlottak össze, de nyilvánvalóan nem kis részük volt a közép- és kelet-európai vér nélküli, „bársonyos” rendszerváltásokban.

A hidegháborúban az Egyesült Államok pontosan felismerte, hogy szükség van olyan közösen vallott mítoszokra, amelyek a hagyományos erőképességek mellett, értékalkon is egyben tartják a Pax Americana befolyási övezetéhez tartozó államokat, másrészt és egyben követendő, vágyott mintává is válhatnak. Ezeknek a nézetük szerint kivételességtudatra is feljogosító mítoszoknak a gyökere az a bizalom, amelyet az alkotmányban is rögzített „modellértékeikbe”, az emberi szabadságba, a demokráciába és az individualizmusba vetettek.

A *militáns eszközöket kizáró, felülíró békepolitikát* a hidegháború időszakában (legalább is elsőként) a felsőpolitika, a kormányzatok szintjén leghitelesebben Dwight D. Eisenhower elnök próbálta képviselni. Az „enyhülés” időszakát többen többféleképpen korszakolják. A legközkeletűbb nézet szerint Eisenhower elnök nyolc éves elnökségét követő békés egymás mellett élés időszaka (1962–1969) elősegítette az enyhülési folyamat megindulását. A „klasszikus” *détente* periódusa leegyszerűsítő szlogenrel Nixon elnök „nincs több Vietnám” elvével jellemezhető. Nixon 1969-es beiktatási beszédében arról beszélt, hogy „a kommunikációs csatornák nyitva” állnak majd kormányzatuk teljes időszakában. Nem várhatják ugyan, hogy mindenkit a barátjukká tegyenek, de megpróbálkozhatnak azzal, hogy senkit ne tegyenek az ellenségükké.⁴⁹ A bipoláris világ két hatalma között ez a politika a kereskedelem és együttműködések fokozódásával, valamint a stratégiai fegyverek

⁴⁹ Magyarul idézi Baranyi Tamás Péter: Az enyhülés meghatározása a hidegháború historiográfiájában. *Világtörténet*, (2019), 3. 341.

korlátozásáról szóló szerződések megindulásával⁵⁰ járt. Továbbá a Fischer Ferenc által az enyhülés megtorpanásaként, kooperatív konfrontációként kategorizált 1975–1979-es időszakban⁵¹ is a Nobel-békedíjas, jogvédő Jimmy Carter sikerrel folytatta a megbékélési és leszerelési politikai tárgyalásokat⁵² Afganisztán szovjet megszállásáig.⁵³ Elnöksége utolsó évében, Afganisztán szovjet megszállása után ugyanakkor – amelyet Carter az Amerikai Egyesült Államok elleni nyílt provokációnak tekintett –, politikája radikális fordulatot vett, olyannyira, hogy a publicisztikai nyelvezetben gyakran emlegetik ekkortól a liberális „hawk” metaforával.⁵⁴

Békés Csaba 2012-es nagydoktori értekezésében, valamint több tanulmánya között 2014-ben, új megközelítéssel írt a déttente időszakáról, s Eisenhower elnök beiktatásának évét jelölte meg az enyhülés időszakának kezdődátumaként. Csak természetesen nem az amerikai elnökség távlatából tekinti választóvonalnak az 1953-as évet, sőt nem is Sztálin halálának perspektívájából, hanem a technológia fejlődésének, vívmányának, a hidrogénbombának köszönhetően. A termonukleáris fenyegetés ugyanis ekkortól jelentett kölcsönös, megsemmisítő veszélyt a két szuperhatalom számára. Az általa „javasolt új értelmezés szerint [...] az enyhülés 1953-ban kezdődött, és folyamatosan érvényben volt a hidegháborús korszak végéig, 1991-ig”.⁵⁵ Ez a folyamat a szuperhatalmi együttműködés új modelljét eredményezte, amelyet a kényszerű kooperáció és az interdependencia (folyamatos egymásra utaltság) jellemez, s „[k]ritikus helyzetekben [...] automatikusan a kooperációs elem érvényesült a konfrontációs elemmel szemben”.⁵⁶ Mind a carteri, mind az első Reagan-kormányzathoz kötődő konfrontatív amerikai politika a propaganda és kommunikáció szintjén működött leginkább Békés Csaba rendkívül logikus nézőpontja szerint.

Jelen elemzés az Eisenhower-adminisztráció külpolitikai stratégiáját egyértelműen a puha hatalmi stratégiai eszközök érvényesítési körébe sorolja. A sors fekete humoraként azzal a megerősítéssel ez az álláspontom, hogy mára forrásokkal igazolt tény, hogy az Eisenhoweri adminisztráció sem fontolgatott semmilyen beavatkozást az 1956-os magyar forradalom esetében, dacára a rab népek felszabadítását irányzó korabeli szólamoknak.

⁵⁰ A SALT-1 (Strategic Arms Limitation Talks) nemzetközi fegyverzetkorlátozási egyezmény 1972-ben, határidő nélkül érvényben lépett hatályba. A szerződést Richard Nixon és Leonid Brezsnyev 1972. március 26-án írta alá Moszkvában.

⁵¹ Fischer Ferenc: *A kétpólusú világ, 1945–1989*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2014. 5.

⁵² A SALT-2 megállapodást Jimmy Carter és Leonid Iljics Brezsnyev 1979. június 18-án Bécsben ünnepélyes külsőségek között írta alá, a szovjetek afganisztáni bevonulása után azonban az USA törvényhozása nem ratifikálta. A rendelkezéseket azonban betartották az amerikaiak.

⁵³ A déttente szakirodalmi megközelítéseiről (fogalmi meghatározás, periodizálás) nyújt átfogó képet Baranyi (2019): i. m.

⁵⁴ 1980. január 23-i *State of the Union* beszédében Carter szankciókat jelentett be a Szovjetunió ellen. Bejelentette továbbá, hogy az Egyesült Államok elkötelezi magát a Perzsa-öböl védelmében. Embargót vetett ki a Szovjetunióba szállított gabonaimportra, előterjesztette a Bécsben, 1979. júniusban Leonid Iljics Brezsnyev szovjet pártfőtitkárral aláírt SALT-2 megállapodás bevezetésének mérlegelését, amelyet ezután nem is ratifikáltak. Bojkottra szólított fel az 1980-as moszkvai nyári olimpiai játékokra, a védelmi kiadások 5%-os növelését kérte, s programot kezdeményezett a pakisztáni szélsőséges iszlamista mudzsahedinek felfegyverzésére. Utóbbi döntése miatt később sem fejezte ki sajnálatát. Bővebben erről Bruce Riedel: *What We Won. America's Secret War in Afghanistan, 1979–89*. Washington D.C., Brookings Institute, 2014.

⁵⁵ Békés Csaba: Hidegháború–enyhülés új megközelítésben. *Külügyi Szemle*, 13. (2014), 4. 3–18.

⁵⁶ Békés (2014): i. m. 4.

Sőt, az ekkori kelet-közép-európai forradalmi hullámot a kelet–nyugati kapcsolatokat megzavaró fejleménynek tekintették.⁵⁷ Az elnök 1956-ban a „Béke és prosperitás” szlogenel kampányolt és megnyerte az újraválasztást. 1957-ben „atommal a békéért” javaslatára 62 ország megalapította a Nemzetközi Atomenergia Ügynökséget, amely nemzetközi szervezet felügyeli és fejleszti az atomenergia felhasználását. (A Bécsben székelő szervezet és annak akkori elnöke 2005-ben kapott béke-Nobel-díjat.) Elhíresült leköszönő beszédében (*Farewell Address*) Eisenhower abbéli hitét fejezte ki, hogy az Egyesült Államok „vezető szerepe és presztízse nem kizárólag páratlan anyagi gyarapodásának, gazdagságának és haderejének függvénye, hanem annak is, hogy miként használjuk erőnket a világbéke és az emberi boldogulás elérésének érdekében.”⁵⁸

A beszédnek azonban elsősorban nem ezért volt jelentősége, hanem azért, mert a többszörösen kitüntetett republikánus ikon felhívta a figyelmet arra a veszélyre, amelyet az újonnan létrejött „amerikai katonai-ipari komplexum” jelent az emberi szabadságjogokra és a helyzetek békés kezelésére.

A békepolitika, a békeépítés egyik leghatásosabb eszközének bizonyult az amerikai politikai gondolkodásban ekkortól a nukleáris energia békés felhasználásának elve. A bipoláris rendszer felbomlását és ezzel a hidegháború befejeződését megindító 1985-ös genfi Gorbacsov–Reagan-találkozónak – a két elnök első találkozója – egyik jelképes eleme volt egy ilyen reaktor felállításának terve.⁵⁹ A következő évek decemberi csúcstalálkozója a kölcsönös (nukleáris) leszerelés állomásai.

4.4. Az unilaterális helyzetbe került hatalom és puha aktivitásai

A hidegháború utáni globális erőviszonyokban bekövetkező közvetlen változások nem hoztak sok, a puha hatalom mintapéldájaként idézhető külpolitikai lépést az unipoláris helyzetbe került Amerikai Egyesült Államok esetében. Csak az 1989–1999 közötti egy évtizedben az Egyesült Államok 48 nyílt katonai beavatkozást hajtott végre, míg a hidegháború teljes időszaka alatt csak 16-ot.⁶⁰ E változások mégis olyan külpolitikákat eredményeztek, amelyek indikátoraivá váltak egy olyan konceptuális analízis 2004-es kidolgozásának, amely nem katonai vagy gazdasági kényszerítőerőre épül, hanem vonzáson, értékeken alapuló együttműködésre.

A kétpólusú világrendszert váltó döntéshozó elnök George H. W. Bush volt. Amerikát ekkor egyrészt a fukuyamai történelem vége eufórikus hangulata jellemezte, másrészt a nemzetközi viszonyok erőegyensúlyi status quo állapotát (európai keleti blokk megmaradása) fenntartani javasoló nemzetközi szakértők, s az ezzel a szemlélettel egészen más indíttatásból mélyen egyetértő nyugat-európai vezető politikusok gyűrüje. A világrendszert váltó elnök nevéhez két történelmi súlyú aktivitás kötődik, mindkettő a puha hatalmi

⁵⁷ Lásd Csaba Békés – Malcolm Byrne – János M. Rainer (szerk.): *The 1956 Hungarian Revolution. A History in Documents*. Budapest – New York, CEU Press, 2002.

⁵⁸ Dwight D. Eisenhower: *Farewell Address*. [online], National Archives, 1961. január 17. Forrás: archives.gov [2021. 09. 29.].

⁵⁹ Részletesen erről Pierre-Bruno Ruffini: *Science et diplomatie. Une nouvelle dimension des relations internationales*. Paris, Édition du Cygne, 2015.

⁶⁰ Berman (2006): i. m. 145.

külpolitikai fellépés kvintesszenciája önmagában, s mindkettő megnyilvánulási formája a felső vezetői kommunikáció volt. Az egyik történelmi súly egy új világrend jelentőségének hangsúlyozása, felvázolása volt.⁶¹ (A terv egyben puha hatalmi stratégia indikátorává válható kezdeményezés, amelyet azonban az amerikai kongresszus azonnal leszavazott, bármilyen politikákba épülés útját elvágva ezzel.) A másik kiállítás: a Vasfüggöny lebontása, s ezzel a közös történelmi gyökerekkel rendelkező európai Nyugat és Kelet közös értékek szerinti egyesítése, valamint az önrendelkezés bevezetése melletti kiállása volt beszédeiben. Beszédei után kemény hatalmi eszközökkel nélkülöző nemzetközi folyamatok központi szereplőjének tűnhetett az amerikai elnök és adminisztrációja. Valójában az unilaterális helyzetben lévő hatalom elnöke az adott történelmi pillanatban – *annus mirabilis* – nagyon nem jelentéktelen szerepben puha hatalmi eszközzel, kommunikációval már működő folyamatok mellé állt, s ezzel elodázott esetleges katonai konfliktusokat is.

Az 1991-es öbölháború ugyanakkor a kétpólusú világrendszer felbomlását követően nem a katonai kiadások csökkentését és gazdasági növekedést célzó „megosztott béke” (*peace dividend*) utáni vágyat, az iránti elvárásokat igazolta vissza. A háború Amerika barátainak és ellenségeinek egyaránt elsöprő hagyományos katonai fölényét mutatta meg (s egyben olyan széles körű együttműködést, kooperációt generált – valaki/valami: az iraki rezsim ellenében –, amelyre azóta sem volt példa).

A két Clinton-kormányzat kül- és biztonságpolitikai elképzeléseit egy tisztán wilsoniánus elv: a demokrácia elterjesztése köré építették, nem mindig pusztán Wilson eszközeivel, többször egyértelmű kemény hatalmi fellépéssel. A globális puha erőképeség jegyében rajzolódott ki a különösen az első kormányzat stratégiai elképzeléseire kötődő geoökonómiai szemlélet, azon belül pontosan a kormányzatnak azok a külgazdasági együttműködései, amelyek megvalósításának, eszközrendszerének nem voltak részei a washingtoni konszenzus követelményrendszerének és egyéb normáknak a kikényszerítései. Szándékaik szerint lehetőséget teremtettek a gazdasági és társadalmi vágyott minta követésére kétoldali és multipoláris gazdaságdiplomáciai eszközökkel: külgazdasági kapcsolatokkal, szövetségekkel, intézményesedéssel. A geoökonómiai szemlélet jegyében az egész világot átfogó liberális gazdasági rendszer kiépítése volt a cél. A Clinton-kormányzat második ciklusában megnövekedtek (az elsőben is jelen voltak) a kemény hatalmi fellépések a kiterjesztett biztonság, az emberi jogok védelme és a demokrácia kiterjesztése jegyében.⁶² Az 1999-es NATO-bővítés, amely alapvetően a „biztonság zónájának” kiterjesztését célozta, párhuzamosan, egyben a piacgazdaság és demokrácia kiterjesztése clintoni céljaival is találkozott – a legpuhább hatalmi vonzás révén. A Szomáliában, Haitin és a Balkánon bekövetkezett válságok azonban az amerikai katonai erő újabb bevetését eredményezték.

⁶¹ *Towards a New World Order (Egy új világrend felé)* című beszéde 1990. szeptember 11-én, a kongresszus két háza előtt hangozott el.

⁶² E fellépések – a kongresszus jelentős mértékű republikánus többsége mellett – a nemzetközi jog és a szerződések növekvő figyelmén kívül hagyásával párosult. (Nagyon összetett reakciókat váltott ki a nemzetközi felhatalmazás nélküli, a kiterjesztett biztonság jegyében indított katonai beavatkozás a boszniai és a koszovói háborúba is. A NATO korlátaira is nyilvánvaló fényt derített a beavatkozás, ugyanakkor mai európai szemmel kikerülhetetlen emberi jogi, humanitárius kiállást jelentett. A konzervatív ideológia e fellépések miatt is komolyan támadta a Clinton-kormányzatot, nem tekintvén nemzeti ügynek a fellépéseket.)

Ifjabb Bush első kormányzata képviselte a kemény hatalmi politika dominanciáját, prioritását az amerikai külkapcsolatokban a kétpólusú világrendszer felbomlása után. (Külpolitikai stratégiai ellenpontot jelentett mind saját második kormányzata [2005–2009] transzformációs diplomáciai,⁶³ mind a 2009 és 2012 között hivatalban lévő, puhaként elhíresült első Obama-adminisztráció⁶⁴ fellépéseivel szemben.) George W. Bush két cikluson keresztül kormányzott, s a két adminisztráció ellentétes külpolitikai prioritások jegyében lépett fel (ha eltekintünk az első elnökség első pár hónapját jellemző visszafogott politizálástól, amelyet az elődje túlzott militarizmusától és illuzórikus nemzetközi normáitól való elzárkózás jellemzett). Az ok védelempolitikai volt: 2001. szeptember 11-én az amerikai (és globális) gazdasági élet egyik legismertebb jelképének számító Világkereskedelmi Központ ikerternyházát, valamint az amerikai katonai hatalom szimbólumát, a Védelmi Minisztériumot a világot ledöbbszítő, megsemmisítő terrortámadás érte idősebb Bush elnök *Towards a New World Order (Egy új világrend felé)* kongresszusi beszédének 11. évforduló napján. Ezzel az Egyesült Államok kontinentális területét 1814 óta először érte támadás. *9/11 után* a neokonzervatív ideológia mentén új keresztes hadjáratként is

⁶³ Az unilaterális hatalom az USA egyediségéről, erkölcsi felsőbbrendűségéről, értékalapú külpolitikájáról kialakított imázs, retorika a második Bush-kormány felállítására már sokat veszített fényéből. E második Bush-kormányzat az Egyesült Államok rekordokat döntőgető nemzetközi népszerűtlensége és a Kongresszusban a demokraták elsőpró többségével állt fel. A Condoleezza Rice vezette külügyminisztérium a volt CIA-vezető, Robert Gates nemzetbiztonsági minisztériumával karöltve a felelős és demokratikus kormányzatok számát kívánta bővíteni a világon és különösen a Közel-Keleten a nemzetépítés programjának (valójában államépítés) megvalósítása során. A vezető új külügyi stratégia fókuszában nem kemény erő, hanem a transzformációs diplomácia állt. Programja a puha aktivitások jegyében drámai módon kívánta növelni Amerika elkötelezettségét a világgal a diplomáciai missziók people-to-people kapcsolatai, a kommunikáció, s különösen a digitális kommunikáció erősítésével, valamint a külügyminisztériumi költségvetési források bővítésével (Robert Gates nem csak egyetértése, kongresszusi felhívása szerint). Ahol ez lehetséges volt, vált, a 2006 után átalakított, új nevén COIN-stratégia jegyében indított katonai fellépéseket is, ahol ez lehetséges volt, kerülni kívánták, illetve azokat a hadseregek közötti együttműködéseké transzformálni. Vagyis az új, *smart* stratégiát puha hatalmi aktivitással akarták transzformálni minden, nem egyértelműen a radikalizálódott felkelők elleni fellépés esetén. Az első Obama-kormányzat külügyminisztériuma a választások után beépítette külpolitikai aktivitásai közé kezdeményezéseik egy részét (*people-to-people* kommunikáció, digitális kommunikáció erősítése, Public Diplomacy 2.0). Tette ezt nyilvánvalóan azzal a tapasztalattal együtt, hogy a nemzetépítő transzformációs diplomáciai stratégiával, programmal elérni próbált célközönség nagy része úgy értékelte a közeledést, hogy Amerika egyirányú, üzenetvezérelt információs támadásba kezdett az arab és iszlám világ ellen. (A megalapozott előítéletek mélyen gyökereznek, illetve az előítéletek rendkívül gyorsan mélyülnek abban az esetben, ha a kultúrák távoliak.)

⁶⁴ A felsővezetői kommunikációban (szóhasználatban is) kimutatható kormányzati és külpolitikai prioritássá a puha hatalom csak az első Obama-kormányzat idején vált – közvélemény-kutatások kimutatásai szerint az előző kormányzat mindenkor csúcspontot döntőgető népszerűtlenségét követően. Ez volt az első és egyben utolsó amerikai adminisztráció, ahol a puha hatalmi eszközhasználat és külpolitika elnöki kiemelt prioritássá is vált. Barack Obama a változás jelöltjeként próbált megjelenni, vonzerejének része volt már a kampány során a puha erő fontosságának hangsúlyozása és a vágy Amerika hitelességének helyreállítására. Egy olyan Amerikáé, amelyik nem gondolja magáról, hogy tudja, mi a legjobb mindenki számára. A 2009. januárban hivatalba lépő elnök elutasította elődei időnkénti keresztes hadjáratot hirdető stílusát, kivételességtudatát azonban nem. Beiktatási beszéde szerint is Amerika még egyszer készen állt vezetni. Külügyminisztere, Hillary Clinton új nemzeti márka bevezetésére törekedett, a kevésbé toladó hegemon hiteles és felelős szerepében akarták láttatni Amerikát, egy, a digitális forradalom adta lehetőségekre épülő új, nyilvános diplomácia bevezetésével, amelynek kulcsszavává a konnektivitás vált. Partnerségek révén adminisztrációjával programjába a *people-to-people* kapcsolatok építése során bevonta a világ legfejlettebb információtechnológiai vállalati csoportosulását, a GAFAM-ot, másik kiemelt prioritása, a nők világméretű társadalmi és vezető szerepének növelése érdekében is. A program az ISIS radikalizálódása nyomán Hillary Clinton leváltásával eljelentéktelenedett, szinte elhalt.

emlegetett, egyértelműen kemény hatalmi politizálás jellemezte/uralta a külkapcsolatokat.⁶⁵

4.5. A soft power elmélet kidolgozásának közvetlen indikátora: a 2003-as iraki intervenció – az azonos célt irányzó ellenideológia diadala

A kétpólusú világrendszer felbomlása után, az 1990-es évek elején négy ideológiai iskola határozta meg az Egyesült Államok politikafilozófiai gondolkodását. Közülük kettő az „amerikai értékek” értékrendszer terjesztését alapvető fontosságúnak tartotta. Csak amíg a puha hatalmi gondolkodás forrásának tekinthető liberális internacionalizmus a vonzást az erőszak, a kényszer lehetőségek szerinti elkerülésével tekintette alaptételének, az újkonzervatívok az erőszak alkalmazását teljesen legitim eszköznek tekintették.

George W. Bush kezdetben külpolitikai visszafogottságot, a katonai beavatkozások kerülését⁶⁶ hirdető első adminisztrációja 2001. januárban lépett hivatalba, s 9/11 után eluralkodó messianisztikus unilateralizmusa közvetlenül köthető a neokonzervatív ideológia egy irányzatához.

Az Amerikai Egyesült Államokban az 1950-es években megjelenő neokonzervatív irányzat az 1970-es évek két külpolitikai irányzatára – a nixoni–kissingeri érdekealistára és carteri emberjogi idealistára – adott válaszával került be a külpolitikát formáló irányzatok közé. A nyolcvanas évek reagani neorealista politikája mögött ugyanis neokonzervatív ideológusok álltak (elsősorban Paul Nitze, Eugene Rostov). Tézisük szerint a kommunizmus legyőzéséhez a puritán protestantizmusban is gyökerező manicheus világszemléletnek megfelelően az amerikai akaraterő és erkölcsi fölény kinyilvánítása, a „Jó” és „Gonosz Birodalom” harcának metaforája szükséges.⁶⁷ A bipoláris szemlélet ugyanakkor a külpolitikai döntéshozók szemléletében – és nem az elnöki retorikakészletből – már az 1960-as évek végén kezdett eltűnni. McGeorge Bundy 1967-ben arra figyelmeztetett, hogy a „világ túlságosan összetett ahhoz, hogy fehéren és feketén lássuk”.⁶⁸

⁶⁵ Az USA hidegháború utáni politizálásában 180 fokos taktikai fordulatot jelentett a Bush-doktrínaként emlegetett három Bush-beszédben szövegszerűen is kimutatható irányelv a preemptív önvédelem jogosságáról a „látor” államok ellenében, de stratégiai irányváltást nem hozott. Az intervenciókkal mind Afganisztánban, mind Irakban könnyű lábnymot kívántak hagyni, pár hónapos villámháborúk győzelmével.

⁶⁶ A konzervatív megközelítést Condoleezza Rice 2000 első hónapjaiban a *Foreign Affairs* hasábjain megjelent esszéje összegezte. Rice az akkor elnökjelölt Bush egyik legbizalmasabb külpolitikai tanácsadója, később nemzetbiztonsági tanácsadója, majd külügyminisztere volt. Az esszé hiányolta a Clinton-kormányzat következetes, egyértelmű nemzeti érdekeken alapuló irányelveit. Azt kifogásolta alapvetően, hogy a nemzeti érdeket humanitárius célokkal helyettesíti, valamint bírálta demokráciaterjesztési, nemzetépítési politikáját, elsősorban a fegyveres erők gyakori alkalmazását konfliktuskezelésekben. Condoleezza Rice: *Campaign 2000: Promoting the National Interest*. [online], Foreign Affairs, 2000. január. Forrás: foreignaffairs.com [2021. 09. 29.].

⁶⁷ A nyugati manicheus szemlélet filozófiai, politikafilozófiai alapja Claude Lévi-Strauss azon állítása, miszerint az államnak megszaj társadalma számára kohéziós erőt biztosítania (például vallás, nemzettudat, ellenségkép). A hidegháború korszakában „a gonosz hatalma a Szovjetunió” embléma vált ilyen erővé, szlogenként, különösen Ronald Reagan kormányzatának első ciklusa retorikájában, amikor a vallási misztikumot a mindennapok szintjére helyezték. A Jó és Gonosz szembenállás kommunikációs szerepe azonban Gerald Ford elnökségi időszakára is kiemelhető.

⁶⁸ John Ehrman: *The Rise of Neoconservatism. Intellectuals and Foreign Affairs*. New Haven – London, Yale University Press, 1995. 23. Magyarul idézi Magyarics (2010): i. m. 7.

A kilencvenes évek folyamán a neokonzervatívok közül olyanok is, akik később elítéltek a Bush-adminisztráció tetteit és elzárkóztak tőle, mint Francis Fukuyama, azt hangoztatták, hogy „az Egyesült Államoknak azért kell élnie katonai fölényével, hogy jóindulatú hegemoniát juttasson érvényre a világ stratégiaileg fontos részein”.⁶⁹

9/11 után az első George W. Bush-adminisztráció külügyi stratégiát is meghatározó újkonzervatív politikusai – Dick Cheney⁷⁰ alelnök, Donald Rumsfeld védelmi miniszter és helyettese, Paul Wolfowitz⁷¹ – mellett az adminisztráción kívül a radikálisabb nézeteket valló neokon nemzedék tagjai befolyásolták elhíresült írásaikkal a külpolitika irányítását, elsősorban ifjabb William Kristol (az amerikai neokonzervativizmus egyik alapító, meghatározó alakja, Irving Kristol fia), Robert Kagan és Charles Krauthammer. Ezt nevezi Fukuyama „neokonzervatív pillanatnak”.

A 2002. június 1-jén George W. Bush West Point katonai akadémián elmondott beszédében (a Bush-doktrína egy eleme) azzal, hogy bejelentette, a jövőben nem kerülnek más megítélés alá a cselekményt elkövető terroristák és azok, akik menedéket nyújtanak nekik, nyíltan és néven nevezve szakított a hidegháború elrettentő, feltartóztató politikájával. A doktrína az önvédelem jogát szélesíti ki, amennyiben nemcsak jognak, hanem „Amerika biztonsága és a bolygó békéje érdekében”⁷¹ morális kötelességnek nevezi, hogy „megelőző, [...] ún. »preemptív« támadások útján lehetetlenné” tegyék tömegpusztító támadó képességek kifejlesztését „lator államokban”. Ennek alapján az Egyesült Államoknak „kötelessége csapást mérni a »lator államokra« vagy a terroristákra”.⁷² Az elnöki szónoki szavakkal „[n]incs semlegesség az igazságosság és a kegyetlenség, az ártatlanság és a bűnösség között”. A jó és gonosz konfliktusában „Amerika a rosszat néven fogja nevezni.

⁶⁹ Francis Fukuyama: *Amerika választáson. Demokrácia, hatalom és a neokonzervatív örökség.* Budapest, Századvég Kiadó, 2006. 167.

⁷⁰ A szinte kizárólag demokrata felmenőkkel rendelkező *Dick Cheney* mentora Donald Rumsfeld (akkori védelmi miniszter) volt Gerald Ford elnöksége idején. A védelmi minisztériumban dolgozott Rumsfeld helyetteseként, majd kabinetfőnöke lett, minden idők legifjabbjaként töltve be ezt a posztot. Később alsóházi képviselő volt mindaddig, amíg idősebb Bush elnök kinevezte védelmi miniszterének (a rosszmájú megjegyzések szerint a katonai tapasztalatokkal nem rendelkező politikus minden eszközzel elkerülte a vietnámi besorozást), s a Perzsa-öböl válsága meghozta számára a politikai sikert. Többen vitatják egyébként azt a hivatalos lépései alapján állítható álláspontot, hogy Dick Cheney ekkor még realista republikánus politikai gondolkodóként a Weinberger-Powell-doktrína szerinti visszafogott, nagyon átgondolt katonai fellépés híve volt, s csak a kilencvenes évek végén került közel az újkonzervatív csoportosuláshoz. Ifjabb Bush elnök két ciklusa alatt alelnök volt, s sokak szerint ő vált az Egyesült Államok egyik legnagyobb hatású és legmegosztóbb amerikai háttérpolitikusává. (A 2018-as *Vice* című film Cheney-t alakító színésze például úgy nyilatkozott, hogy az ördögről mintázta a karaktert.)

⁷¹ Paul Wolfowitz volt a szellemi atyja a még az idősebb Bush-adminisztráció alatt, 1992-ben, többek által tisztviselői minőségükben írt *Defence Policy Guidance*-nek (DPG) (Védelempolitikai Irányelvek). Paul Wolfowitz az akkor védelmi miniszteri posztot betöltő Dick Cheney államtitkára volt 1992-ben. A DPG szerint Washingtonnak aktívan kell „alakítania” a világot (exportálnia az amerikai értékeket, intézményeket). Meg kell akadályozni – haderő segítségével megelőzni – a globális, sőt regionális vetélytárs felbukkanását, sőt véleményük szerint az Egyesült Államoknak az ENSZ keretein kívül, *ad hoc* koalíciókban kell érvényesíteni érdekeit. Az iraki intervenció során a hajlandók koalíciójával (*coalitions of the willing*) az amerikai vezetés valójában ezt az elvet valósította meg a NATO *toolbox* (szerszámoszláda) használatával. 1992-ben a Fehér Ház kénytelen volt elhatárolódni a Wolfowitz-doktrínaként elhíresült elvektől. 1997-ben a keményvonalas csoport intézményesen is megszerveződött, elvi nyilatkozatuk, a *Project for a New American Century* pontjai szó szerinti átvételei a DPG-nek. Paul Wolfowitz az első ifjabb Bush-kormányzat kampányidőszakában külügyi tanácsadóként működött Condoleezza Rice „Vulkánok” elnevezésű csoportjában.

⁷² A több pilléren (beszédén) alapuló Bush-doktrínát összegzi többek között Kiss J. László: *Biztonságelméletek.* In: *Gazdag Ferenc – Tólas Péter (szerk.): Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika.* Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2011. 66.

A gonosz és törvénytelen rendszerekkel való szembenézéssel nem problémát teremtünk, hanem problémát tárunk fel. És mi a világot vezetve, szembeszállunk vele.”⁷³

Az egy évvel későbbi intervenció indítói valóban hittek abban, hogy a beavatkozás a globális közjót szolgálja.

A Bush-kormány ENSZ-jóváhagyás nélkül, valamint a nemzetközi közvélemény jelentős részének ellenérzése mellett indította el a szűk körű, villámháború nyitányának szánt támadást, abban a hitben, hogy előbb cselekedni kell, azért, hogy ezzel a tehetetlen és gyenge globális nemzetközi intézmények későbbi jóváhagyásának is lehetőséget teremtsenek.

A George W. Bush – Tony Blair – José Maria Aznar vezette koalíció természetesen nemcsak a média, de az ENSZ Biztonsági Tanácsa és több befolyásos hatalom tiltakozása, ellenvetése ellenére indította meg a négyhetes iraki intervenciót.

A diplomácia őshazája, Franciaország politikai súlyt globálisan ma hadereje, valamint nemzetközi békefenntartó szerepe miatt képvisel. Mindemellett máig óriási fegyvertény Franciaország kezében, hogy visszautasította a 2003-as iraki amerikai intervencióban való részvételt. Csúcspontot jelentett Dominique de Villepin akkori francia külügyminiszter 2003. február 14-én az ENSZ Biztonsági Tanácsa előtt elhangzott beszéde, amelyben az intervenció ellen lépett fel. 2016. novemberben jelent meg Villepin, Jacques Chirac külügy- majd belügyminiszterének, végül miniszterelnökének memoárja *Mémoire de Paix pour les temps de Guerre*, laza fordítással *A béke emlékiratai a háborús időkre* címmel. A kötetet azzal ajánlja olvasói számára, hogy kiemeli a terrorizmus veszélyét, felemeli szavát a neokonzervatívok (mint a demokratizálás militáns, háborús eszközeit is jogosnak, sőt adott esetben kívánatosnak tartó irányzat) ellen, és felhívja a figyelmet Franciaország történelméből következő lehetséges békemediátor szerepére.⁷⁴

A német kancellár, Gerhard Schröder, elődeivel ellentétben, akik akár Németország akkori taktikai érdekei ellenében is rendszeresen kiálltak az amerikai kormányzatok mellett, nem állt az amerikaiak mellé az ENSZ BT-ben, újraválasztási kampányának egyik elemévé a Bush-kormányzat külpolitikája elítélését tette, sőt, szinte kivételes módon, egy ad hoc Párizs–Berlin–Moszkva-„tengely” is létrejött Washington ellenében.

A következő évben, 2004-ben jelentette meg Joseph Nye *Soft Power: The Means to Success in World Politics* című kötetét. A kötet, amelyet gyakorlati politikusok számára „kézikönyvnek” szánt, egy olyan koncepciót dolgoz ki, amely annak művészetét, képességét vizsgálja, hogy valaki annak érdekében, hogy rávegye a másikat arra, amit ő akar, hogyan képes mások preferenciáit vonzás révén alakítani, módosítani. Nemzetközi szereplők, államok esetében e képesség három erőforrásként a kultúrát, az értékészletet és a (kül)politikákat nevezi meg. David Baldwin először 2002-ben megjelent, referenciává

⁷³ George W. Bush: *President Bush Delivers Graduation Speech at West Point*. [online], The White House President George W. Bush, 2002. június 1. Forrás: georgewbush-whitehouse.archives.gov [2021. 09. 29.]. Az elnök szó szerinti szavai: „There can be no neutrality between justice and cruelty, between the innocent and the guilty. We are in a conflict between good and evil, and America will call evil by its name. By confronting evil and lawless regimes, we do not create a problem, we reveal a problem. And we will lead the world in opposing it.”

⁷⁴ Dominique de Villepin: *Mémoire de Paix pour Temps de Guerre*. Paris, Grasset, 2016. Introduction.

vált tanulmányában⁷⁵ a nemzetközi kapcsolatok területén két hatalomszemléletet különít el, a strukturális (nemzeti hatalmi elmélet) és a relációs megközelítést. Azzal együtt, hogy Joseph Nye a puha hatalom érvényesítése egyik alapeszközének a nemzetközi szervezeteket tekinti (a kultúra és az értékek mellett), a relációs hatalomelméletet túl efemernek, múlékonynak tekinti gyakorlati politikusok és vezetők számára. A nemzeti hatalmi elmélet, a hatalom mint „erőforrások birtoklása” (*possession of resources*) gondolat áll Nye nézeteihez közelebb.⁷⁶ Szinte az egyetlen Stephen Walt kivételével a realista, neorealista gondolkodók támadásának állandó célpontja, miközben a puha hatalom elmélete nem mond ellent a realizmusénak. Joseph Nye szerint a probléma az, hogy a realisták egy ponton megállnak, amikor azt állítják, hogy a nemzetközi szereplők csak kétféle ösztönzőre reagálnak: a gazdasági ösztönzőkre és az erőre. Felfogásában a „hatalom a jó lapok birtoklását jelenti a nemzetközi pókerjátzmában”,⁷⁷ amelynek részei puha hatalmi elemek is. Felhívja egyben a figyelmet arra, hogy a „puha” minden más „hatalmi tényezőnél” jobban kiszolgáltató a körülményeknek. E tételét megerősítendő analitikus koncepciójában kiemeli a kemény és puha hatalmi erőforrásokat együtt alkalmazó smart külpolitikai stratégia (*smart power*) fontosságát.

5. Zárógondolatok

A történelem és az Amerikai Egyesült Államok külpolitikai aktivitásainak közelmúltja egyaránt visszaigazolja, hogy az ideológiai (és geopolitikai) versenytársakkal folytatott, katonai eszközökkel csak rendkívül költségesen megvívható küzdelem az érdekérvényesítés és befolyásolás más és költséghatékonyabb módozatainak alkalmazását tette és teszi szükségessé. Ezzel együtt a közelmúlt történelme azt is megmutatta, hogy pár év alatt a külpolitikai stratégiájában a puha hatalmi eszközök *public diplomacy* elemeit, a partnerséget, a people-to-people diplomáciát prioritásként kezelő és alkalmazó adminisztrációk is belebuktak küldetésük megvalósításába. A puha hatalmi hatás soha nem gyors hatás (sőt, bizalomvesztés esetén többnyire igen hosszadalmas erőbefektetést igényel), a direkt konfrontáció viszont az. Ezzel együtt az is tény, az is kiderült a közelmúlt történetéből, hogy az ideológiai konfrontáció kiküszöbölése elsősorban az álláspontok konstruktív közelítésével és nem az ellenségképek fenntartásában testet öltő militáns eszközökkel és retorikával valósítható meg. Különösen a digitalizáció korában nem, amikor csaták, háborúk többször nem mezőn, hanem az emberek szívében és lelkében dőlnek el. Mindemellett annak egyre fokozódó jeleit érezzük a bőrünkön több mint fél éve, hogy a szomszédságunkban többnyire a leghagyományosabb katonai eszközökkel vívott háború és következményei hogyan taszítják gazdasági válságba az egész világot, de különösen az európai földrészt az energiafüggőség miatt.

⁷⁵ David A. Baldwin: *Power and International Relations*. In Walter Carlsnaes – Thomas Risse – Beth A. Simmons (szerk.): *Handbook of International Relations*. London, Sage, [2002] 2013. 285–286.

⁷⁶ Kifejtve Nye (2011): i. m. 240.

⁷⁷ Nye (1990): i. m. 26.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bacevich, Andrew: *The New American Militarism*. Oxford, Oxford University Press, 2005.
- Baldwin, David A.: Power and International Relations. In Walter Carlsnaes – Thomas Risse – Beth A. Simmons (szerk.): *Handbook of International Relations*. London, Sage, 2013. 273–297. Online: <https://doi.org/10.4135/9781446247587.n11>
- Bakó Tibor: A soft power szerepe az Egyesült Államok kulturális hegemóniájának építésében. *Köz-Gazdaság*, 6. (2012), 4. 111–125.
- Baranyi Tamás Péter: Az enyhülés meghatározása a hidegháború historiográfiájában. *Világtörténet*, 9. (2019), 3. 331–356.
- Békés Csaba: Hidegháború–enyhülés új megközelítésben. *Külgügyi Szemle*, 13. (2014), 4. 3–18.
- Békés, Csaba – Malcolm Byrne – János M. Rainer (szerk.): *The 1956 Hungarian Revolution. A History in Documents*. Budapest – New York, CEU Press, 2002.
- Berman, Morris: *Dark Ages America: The Final Phase of Empire*. London – New York, W. W. Norton & Co., 2006.
- Brunner, Otto – Werner Conze – Reinhart Koselleck (szerk.): *A demokrácia*. Budapest, József Műhely Kiadó, 1999.
- Bush, George W.: *President Bush Delivers Graduation Speech at West Point*. [online], The White House President George W. Bush, 2002. június 1. Forrás: georgewbush-whitehouse.archives.gov [2021. 09. 29.].
- Charles II: Art & Power*. [online], Royal Collection Trust, (é. n.). Forrás: rct.uk [2021. 09. 29.]
- Chace, James – Nicholas X. Rizopoulos: Grand Strategy. Toward a New Concert of Nations: An American Perspective. *World Policy Journal*, 16. (1999), 3. 2–10. Online: https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/wpj/wp_99chj05.html
- Cull, Nicholas: *The Cold War and the United States Information Agency*. Cambridge, Cambridge University Press, 2008. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511817151>
- Csizmazia Gábor: *Az Egyesült Államok kül- és biztonságpolitikája Kelet-Közép-Európában 2009–2019 között*. Doktori értekezés. Budapest, NKE Hadtudományi Doktori Iskola, 2020.
- Ehrman, John: *The Rise of Neoconservatism. Intellectuals and Foreign Affairs*. New Haven – London, Yale University Press, 1995.
- Eisenhower, Dwight D.: *Farewell Address*. [online], National Archives, 1961. január 17. Forrás: archives.gov [2021. 09. 29.]
- Fukuyama, Francis: *Amerika válaszüton. Demokrácia, hatalom és a neokonzervatív örökség*. Budapest, Századvég Kiadó, 2006.
- Gallarotti, Giulio M.: *Cosmopolitan Power in International Relations*. Cambridge, Cambridge University Press, 2010. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511760839>
- Hobbes, Thomas: *Leviatán vagy Az egyházi és világi állam formája és hatalma*. Ford. Vámosi Pál. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, [1651] 1999.
- Hobbes, Thomas: *Of Man, Being the First Part of Leviathan. Chapter XIII. Of the Natural Condition of Mankind as Concerning Their Felicity and Misery*. [online], The Harvard Classics 1909–1914, (é. n.). Forrás: bartlyby.com [2021. 09. 29.]
- Hobbes, Thomas: *Leviathan: Or the Matter, Forme & Power of a Common-Wealth Ecclesiasticall and Civill. (Rethinking the Western Tradition)*. New Haven – London, Yale University Press, [1651] 2010.
- Infranca, Antonio: Kant Örök béke című írásának paradoxonjai. *Magyar Filozófiai Szemle*, (1998), 1–3. Online: http://epa.oszk.hu/00100/00186/00001/98_infranca.htm
- Kant, Immanuel: *A gyakorlati ész kritikája*. Ford. Papp Zoltán. Budapest, Osiris Kiadó – Gond-Cura Alapítvány, [1788] 2004.
- Kant, Immanuel: *Az örök béke*. Ford. Babits Mihály, Bukarest, Kriterion, [1795] 1971.
- Kant, Immanuel: *Egy világpolgár gondolatai az emberiség egyetemes történetéről*. [online], Országos Széchényi Könyvtár Európa Könyvtár, 1922. Forrás: mek.oszk.hu [2021. 09. 29.]
- Kennedy, John F.: *The City Upon a Hill Speech. Address to Massachusetts State Legislature. 9 January 1961*. [online], : John F. Kennedy Presidential Library and Museum, 1961. Forrás: jfklibrary.org [2021. 09. 29.]

- Kiss J. László: Biztonságelméletek. In Gazdag Ferenc – Tálás Péter (szerk.): *Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika*. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2011. 53–89.
- Lincoln, Abraham: “A House Divided”: Speech at Springfield, Illinois [1855] in Roy P. Basler (szerk.): *The Collected Works of Abraham Lincoln*. 8 Volumes, New Brunswick, NJ, Rutgers University Press, 1953. 2. 461.
- Lincoln, Abraham: *Annual Message to Congress*. [online], Abraham Lincoln Online, Speeches & Writings 1862. december 1. Forrás: abrahamlincolnonline.org
- Locke, John: *The Second Treatise on Civil Government*. [online], Norton, 1689. Forrás: wwnorton.com [2021. 09. 29.]
- Magyarics Tamás: Az amerikai külpolitikai önkép. *MKI-tanulmányok*, 4. (2010), 1. 1–13. Online: www.grotius.hu/doc/pub/TNFWIL/2010_63_magyarics_tamas_az_amerikai_kulpolitikai_onkep.pdf
- Magyarics Tamás: Állandóság és változás az Egyesült Államok külpolitikai identitásában és eszköztárában. *MKI-tanulmányok*, (2012), 3. 1–24. Online: https://kki.hu/assets/upload/Tanulmanyok_2012_03_ellandeseg_ees_veltozes_az_.pdf
- Manent, Pierre: *Histoire intellectuelle du liberalisme. Dileboons*. Paris, Calmann-Lévy, 1987.
- Manent, Pierre: *A liberális gondolat története*. Ford. Babarczy Eszter. Pécs, Tanulmány Kiadó, 1994.
- Nordholt, Jan Willem Schulte: *Woodrow Wilson: A Life for World Peace*. Ford. Herbert H. Roven. Berkeley, University of California Press, 1991.
- Nye, Joseph S.: *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. New York, Basic Books, 1990.
- Nye, Joseph S.: *Soft Power. The Means to Success in the World Politics*. New York, Public Affairs, 2004.
- Nye, Joseph S.: Get Smart: Combining Hard and Soft Power. *Foreign Affairs*, 88. (2009), 4. 160–163.
- Obama, Barack: *University of Massachusetts at Boston Commencement Address*. [online], Obama Speeches, 2006. június 2. Forrás: obamaspeeches.com [2021. 09. 29.]
- Rácz Gábor: A demokratikus béke elmélete. *Nemzet és Biztonság*, 11. (2018), 3. 127–133. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/view/3575/2859>
- Reagan, Ronald: *Farewell Address to the Nation*. [online], Ronald Reagan Presidential Library & Museum, 1989. január 11. Forrás: reaganlibrary.gov [2021. 09. 29.]
- Rice, Condoleezza: *Campaign 2000: Promoting the National Interest*. [online], Foreign Affairs, 2000. január. Forrás: foreignaffairs.com [2021. 09. 29.]
- Riedel, Bruce: *What We Won. America's Secret War in Afghanistan, 1979–89*. Washington D.C., Brookings Institute, 2014.
- Ruffini, Pierre-Bruno: *Science et diplomatie. Une nouvelle dimension des relations internationales*. Paris, Édition du Cygne, 2015.
- Russett, Bruce: Liberalism. In Tim Dunne – Milja Kurki – Steve Smith (szerk.): *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. Oxford, Oxford University Press, 2013.
- Russett, Bruce – John R. Oneal: *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations*. New York, W. W. Norton & Company, 2001.
- Tully, James: The Kantian Idea of Europe. In Tully, James: *Public Philosophy in a New Key*. New York, Cambridge University Press, 2008. 15–42. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511790744.003>
- Villepin, Dominique de: *Mémoire de Paix pour Temps de Guerre*. Paris, Grasset, 2016.
- Wilson, Woodrow: *Democracy and Efficiency*. [online], The Atlantic Monthly, 1901. március. Forrás: theatlantic.com [2021. 09. 29.]
- Wilson, Woodrow: *Second Annual Message*. [online], The American Presidency Project, 1914. december 8. Forrás: presidency.ucs.edu [2021. 09. 29.]
- Wilson, Woodrow: *Address to the Senate*. [online], History Central, 1917. január 22. Forrás: historycentral.com [2021. 09. 29.]